

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ – Η
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ 30, ΣΤΗ
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ**

**Ονοματεπώνυμο: Κωνσταντίνου Δήμητρα
Α.Μ. :0102034**

**Επιβλέποντες καθηγητές: Παπαρούση Μαρίτα, Λέκτορας του
Π.Τ.Δ.Ε
Αναγνωστόπουλος Βασίλειος, Καθηγητής
Π.Τ.Π.Ε**

ΒΟΛΟΣ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.:	4823/1
Ημερ. Εισ.:	28-11-2006
Δωρεά:	Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός:	ΠΤ – ΠΔΕ
	2006
	ΚΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) Πρόλογος.....σελ. 4	σελ. 4
2) Α Κεφάλαιο.....σελ. 5	σελ. 5
3) Ιστορικό πλαίσιο.....σελ. 5	σελ. 5
4) Α.1 Ο Scott και το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα- Η παρουσία του στην Ελλάδα.....σελ. 5	σελ. 5
5) Β Κεφάλαιο.....σελ. 11	σελ. 11
6) Θεωρητικό πλαίσιο.....σελ. 11	σελ. 11
7) Β.1 Το ιστορικό μυθιστόρημα- ορισμοί.....σελ. 11	σελ. 11
8) Β.2 Μορφές του ιστορικού μυθιστορήματος.....σελ. 18	σελ. 18
9) Γ Κεφάλαιο.....σελ. 20	σελ. 20
10) Γ.1 Γενικά.....σελ. 20	σελ. 20
11) Γ.2 Απαρχές και πορεία του ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος.....σελ. 20	σελ. 20
12) Κατάλογος ιστορικών μυθιστορημάτων.....σελ. 30	σελ. 30
13) Εκπρόσωποι ευρωπαϊκού ιστορικού μυθιστορήματος...σελ.35	σελ.35
14) Δ Κεφάλαιο.....σελ. 36	σελ. 36
15) Εισαγωγικό σημείωμα.....σελ. 36	σελ. 36
16) Η ιστορία ενός αιχμαλώτου.....σελ. 37	σελ. 37
17) Το νούμερο 31328.....σελ. 45	σελ. 45
18) Ματωμένα χώματα.....σελ. 52	σελ. 52
19) Εδώ Σμύρνη, εδώ Σμύρνη.....σελ.60	σελ.60
20) Οι Βουκέφαλοι 1922.....σελ.66	σελ.66
21) Η αιχμαλωσία.....σελ. 69	σελ. 69
22) Κάποτε στη Σμύρνη.....σελ.72	σελ.72

23)	Καιρός για θαύματα.....σελ.79
24)	Ε Κεφάλαιο.....σελ.88
25)	Συγκριτική ανάλυση.....σελ.88
26)	Επίλογος.....σελ.95
27)	Βιβλιογραφία.....σελ.96

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας με θέμα: : Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα - Η μικρασιατική καταστροφή στη γενιά του 30, στη μεταπολεμική και σύγχρονη πεζογραφία. Η επιλογή της εργασίας βασίστηκε καταρχήν στην προσωπική μου επιδίωξη να συνδυάσω δύο μεγάλες αγάπες: την λογοτεχνία και την ιστορία. Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο, αποφάσισα να ασχοληθώ με αυτό το ζήτημα, είναι διότι πιστεύω, ότι η μικρασιατική καταστροφή είναι το σημαντικότερο ιστορικό και κοινωνικό γεγονός της ελληνικής ιστορίας του 20^{ου} αιώνα, αφού επηρέασε όλο το κοινωνικό και οικονομικό φάσμα της μετέπειτα πορείας της Ελλάδας. Τέλος, η προσφυγική καταγωγή του αγαπημένου μου παππού, από την Κωνσταντινούπολη.

Α ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα είναι αποτέλεσμα της ρομαντικής στροφής του ΙΘ αιώνα. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι κατά την πρώτη μετεπαναστατική περίοδο ο ρομαντισμός βρίσκει πρόσφορο έδαφος στην περιοχή της ποίησης παρά στη πεζογραφία, όπου οι αντιστάσεις που παρουσιάζονται είναι ισχυρές και η απήχησή του μάλλον περιορισμένη. Αυτή την περίοδο παρατηρείται μια αναπόληση στο παρελθόν και μια τάση γνωριμίας με το ιστορικά πεπραγμένα. Δίνεται βαρύτητα στο μάθημα της ιστορίας το οποίο αποτελεί πλέον ξεχωριστό τμήμα των ανθρωπιστικών σπουδών. Το ιστορικό μυθιστόρημα κατέστη, έτσι, άλλος ένας τρόπος επαφής-γνωριμίας με την περασμένη πραγματικότητα και άμεσης εξοικείωσης με αυτή, εκπληρώνοντας την ανάγκη εκμάθησης, έστω και με αυτό τον τρόπο, της ιστορίας από τον αμόρφωτο λαό, ο οποίος επιθυμούσε να μάθει ιστορία με ευχάριστο και διασκεδαστικό τρόπο.

A.1 Ο Scott και το Ιστορικό μυθιστόρημα – Η παρουσία του στην Ελλάδα

Ο όρος ιστορικό μυθιστόρημα ανήκει στον Σκοτσέζο συγγραφέα Sir Walter Scott (1771-1832), ο οποίος θεωρείται πατέρας του ιστορικού μυθιστορήματος. (Ντενίση, 1994: 11) Το πρώτο του

ιστορικό μυθιστόρημα είναι το Waverley(1814), από το οποίο προήλθαν όλα τα μυθιστορήματα τα οποία έμειναν γνωστά ως Waverley Novels. Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο εκείνη - δηλαδή τη δεκαετία του 1810 - κυριαρχούσε η βιομηχανοποιημένη παραγωγή των μυθιστορημάτων του Mineral Press. Πρόκειται για διδακτικές ιστορίες, οι οποίες αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της ηθικής των κατώτερων και μεσαίων στρωμάτων, στα οποία κυρίως απευθύνονταν. Έτσι, με αυτό τον τρόπο ο μυθιστοριογράφος κατέστη ένας ιστορικός της εποχής του, αφού εκτός από να παρουσιάζει γεγονότα τα οποία είχαν ήδη συμβεί, παρέβαλλε και την κοινωνική πραγματικότητα της εκάστοτε εποχής.

Με την εμφάνιση, όμως, του Scott το ιστορικό μυθιστόρημα επέδρασε καταλυτικά και κατέστη το αγαπημένο είδος των περισσοτέρων αναγνωστών.

Ο Walter Scott, όπως αναφέρθηκε, θεωρείται ο πατέρας του ιστορικού μυθιστορήματος. Παρ' όλη την επιρροή που άσκησαν τα έργα του από τον πρώτο καιρό εμφάνισής τους στην Ευρώπη, η έκδοσή τους στην Ελλάδα άργησε πολύ καιρό να πραγματοποιηθεί. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, δηλαδή το 1830, ήταν προσφιλέστερη η έκδοση βιβλίων που ανήκουν στο 18^ο αιώνα, ενώ μόνο τρία σύγχρονα βιβλία του 19^{ου} γίνονται γνωστά. (« Αι τελευταίαι επιστολαί του Ιακώβου Όρτις » του Foscolo , η «Περιήγησης της Σιλεσίας» του Bernadin de Saint - Pierre και η «Κορίννα» της Mme de Stael).

Η πρώτη μεταφραστική προσπάθεια του Γουόλτερ Scott στην Ελλάδα έγινε το 1840, χωρίς όμως να συναντήσει ιδιαίτερη επιτυχία. Παρ' όλο που αυτήν τη περίοδο παρατηρείται άνθιση της κυκλοφορίας των μεταφρασμένων μυθιστορημάτων, αυτά εξακολουθούν να ανήκουν σε παλαιότερους αιώνες. Έτσι ο Walter Scott αντί να μεταφραστεί την πρώτη μετεπαναστατική δεκαετία, τότε δηλαδή που βρισκόταν στο απόγειο της επιτυχίας του, μεταφράζεται αργότερα, με αποτέλεσμα να μην γίνει τόσο γνωστός όσο του άξιζε. Αντιθέτως, τα βιβλία που προτιμώνται προς μετάφραση είναι αυτά του Αλέξανδρου Δουμά και του Sue, που πρεσβεύουν ότι εκπληρώνουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα από την ανάγνωσή τους : το τερπνό σε συνδυασμό με το ωφέλιμο.

Τη δεκαετία του 1850 τα βιβλία του Scott εξακολουθούν να βρίσκονται στη μη προτιμώμενη λίστα του αναγνωστικού κοινού. Αυτό το φαινόμενο, σε συνδυασμό με τις μεταφράσεις του διαδόχου του Bylwer-Lytton, δίνουν την εντύπωση ότι ο Γουόλτερ Scott έχει χαθεί για πάντα από τα ελληνικά δεδομένα. Ένα περιστατικό όμως θα επαναφέρει τον Scott και πάλι στο προσκήνιο: Στις 7 Ιουνίου 1856 η εφημερίδα «Αθηνά» εξαπέλυσε κατηγορίες κατά της εφημερίδας «Πανδώρα». Συγκεκριμένα την θεώρησε υπαίτια για διαφθορά των χρηστών ηθών των αναγνωστών. Αφορμή της επίθεσης υπήρξε ένα χωρίο από το βιβλίο του Μεριμέ « Χρονικό της Βασιλείας Καρόλου του Θ», το οποίο τότε δημοσιεύονταν σε μορφή παραρτήματος στην εφημερίδα «Πανδώρα». Τότε θα κληθεί ο Walter Scott να γίνει

συνήγορος του «καλού» μυθιστορήματος, δηλαδή του ηθικού και συγχρόνως ωφέλιμου.

Μια δεκαετία μετά η μυθιστοριογραφική δραστηριότητα παραμένει ιδιαιτέρως πλούσια, παρά τα όσα καταλογίζουν στο μυθιστορηματικό είδος οι εχθροί του. Οι συγγραφείς που περισσότερο μεταφράζονται είναι ο Αλέξανδρος Δουμάς, ο Victor Hugo, ο Feval, ο Sue, ο De Kock. Μεταφράζονται και 3 έργα του Scott: «Η μνηστή του Λαμερμούρ», «Ο Κρόμβελ» και ο «Guy Mannering». Ο πρώτος ορισμός του ιστορικού μυθιστορήματος βρίσκεται στον πρόλογο του βιβλίου του Walter Scott Guy Mannering. «Ουχί το περιέχον ιστορικήν αλήθειαν αλλά το περιγράφον τόπους, ήθη, έθιμα και παραδόσεις εθνικάς μετά τοσαύτης γραφικής αλήθειας ώστε ο εκλιπών εκείνος κόσμος αναγή υπό την δημιουργικήν γραφίδα του μεγαλοφυούς ποιητού»(Σοφία Ντενίση, 1994:38).

Τη δεκαετία του 1870 η κατάσταση παραμένει η ίδια. Τα έργα που μεταφράζονται είναι κυρίως γαλλικά(38) αγγλικά(21), ιταλικά (9), γερμανικά(10) και ισπανικά και ρώσικα από 1. Οι συγγραφείς που προτιμώνται από το αναγνωστικό κοινό είναι οι Αλέξανδρος Δουμάς, Ιούλιος Βερν, Victor Hugo , Λαμαρτίνος, Onore De Balzak κ.α.

Εν κατακλείδι, η περίοδος από το 1830 έως το 1880 χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη διάδοση του γαλλικού μυθιστορήματος και ιδιαίτερα του Αλέξανδρου Δουμά. Δεύτερη στις προτιμήσεις του κοινού είναι η αγγλική μυθιστοριογραφία, με

εκπρόσωπό της το διάδοχο του Scott τον Bylwer-Lytton καθώς και τον ίδιο τον Scott. Οι κατηγορίες των μεταφρασμένων έργων είναι δύο: τα ιστορικά του Scott και του Bylwer-Lytton και τα παιδικά με εκπρόσωπο τον Defoe.

Η αξία του Walter Scott και η μεγάλη εκτίμηση που έτρεφαν στο πρόσωπό του αποδεικνύεται από το γεγονός ότι πρώτη αναφορά για το άτομό του έγινε δεκαπέντε χρόνια πριν την πρώτη του μετάφραση, το 1832. Συγκεκριμένα, δημοσιεύτηκε ένα άρθρο, στο οποίο είναι έκδηλη η εκτίμηση και ο θαυμασμός που απολαμβάνει ο Scott (Ντενίση, 1994:43). Ειδικότερα, ο δημοσιογράφος πλέκει ένα μεγάλο εγκώμιο για την καλλιέργεια, τη μόρφωση και το επίπεδο του Scott. Από αυτό το άρθρο αξίζει να υπογραμμίσουμε δύο σημεία: α) ο ανώνυμος αρθρογράφος χαρακτηρίζει τον Scott ως έναν από τους μεγαλύτερους συγγραφείς, ισάξιο με τον επικό Όμηρο και το Θερβάντες. β) ο Scott μνημονεύεται ως ο συγγραφέας που «εφεύρεν αγνώριστον τρόπον του γράφειν την ιστορίαν των ανθρώπων, την ιστορίαν των εθίμων τους, των συνηθειών τους, των προλήψεών τους, και προσέτι της γλώσσης των.». Αυτή η στάση θαυμασμού και παραδοχής απέναντι στο Σκωτσέζο συγγραφέα συνεχίζεται και στη δεκαετία του 1840, κατά την οποία έχουμε έξι μνείες του ονόματός του, που διακρίνονται από το ίδιο πνεύμα με τις προγενέστερες(Ντενίση, 1994:44). Συμπερασματικά, ο Scott αναφέρεται ως ένας από τους μεγαλύτερους συγγραφείς του καιρού του και γίνεται σαφές ότι ήδη από την πρώτη

μετεπαναστατική δεκαετία ένας κύκλος Ελλήνων λογίων γνωρίζει το έργο του σε βαθμό που να το αξιολογεί, να επισημαίνει την πρωτοτυπία του και φυσικά να επηρεάζεται από τη συγγραφική του δραστηριότητα(Ντενίση, 1994:44).

Β.1. Το ιστορικό μυθιστόρημα: ΟΡΙΣΜΟΙ

Ο Avrom Fleishman είπε « Όλοι γνωρίζουν τι είναι ιστορικό μυθιστόρημα. Ίσως γι' αυτό ελάχιστοι έχουν προθυμοποιηθεί να το ορίσουν εγγράφως». (Ντενίση, 1994: οπισθόφυλλο). Η επεξήγηση του συγκεκριμένου όρου, δηλαδή η παράθεση των συγκεκριμένων στοιχείων που προϋποθέτουν την δημιουργία ενός λογοτεχνικού έργου που μπορεί να χαρακτηριστεί ιστορικό, είναι εξαιρετικά δύσκολη και έχει εγείρει πολλές συζητήσεις μεταξύ των μελετητών.

Οι σημαντικότερες απόψεις που έχουν διατυπωθεί όσον αφορά την προσπάθεια ορισμού του ιστορικού μυθιστορήματος είναι οι εξής:

Ο πρώτος ορισμός του ιστορικού μυθιστορήματος βρίσκεται στον πρόλογο του βιβλίου του Walter Scott, Guy Mannering. «Ουχί το περιέχον ιστορικήν αλήθειαν αλλά το περιγράφον τόπους, ήθη, έθιμα και παραδόσεις εθνικάς μετά τοσαύτης γραφικής αλήθειας, ώστε ο εκλιπών εκείνος κόσμος αναγή υπό την δημιουργικήν γραφίδα του μεγαλοφυούς ποιητού» (Ντενίση, 1994:38). Το κύριο μέρος του προλόγου είναι αποκλειστικά αφιερωμένο σε δύο χαρακτηριστικά γνωρίσματα που ενυπάρχουν στον ορισμό του ιστορικού μυθιστορήματος από τον Scott: στο ιστορικό και στο ηθικό στοιχείο. Συγκεκριμένα, αν αναλύσουμε τον παραπάνω

ορισμό θα διαπιστώσουμε ότι, σύμφωνα με τον Scott, ένα μυθιστόρημα για να χαρακτηριστεί ιστορικό δεν αρκεί να έχει ως κεντρικό θέμα ένα ιστορικό συμβάν. Επιπροσθέτως, οφείλει να περιγράφει τα ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις που χαρακτηρίζουν κάθε τόπο και κοινωνία όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα. Όλο αυτό το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον θα πρέπει να περιγραφεί με τον πιο λεπτομερή τρόπο, ώστε οι αναγνώστες να έχουν πλήρη επίγνωση του κόσμου που περιβάλλει τους πρωταγωνιστές και τα συμβάντα. Όπως διαπιστώνουμε, όλα εκείνα που περιβάλλουν το ιστορικό περιβάλλον και αποτελούν τον λεγόμενο λαϊκό πολιτισμό θεωρούνται σημαντικά για τον Scott, αφού μέσω αυτών μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τους χαρακτήρες, τα γεγονότα και τις αιτίες των περιγραφόμενων καταστάσεων. Οι κοινωνικές συνθήκες είναι αυτές που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον ρου της ιστορίας και τις αποφάσεις που λαμβάνονται από τους κυρίαρχους του κόσμου. Το πώς θα τις αντιληφθούν και το πώς θα αντιδράσουν οι ήρωες εξαρτάται από τις πεποιθήσεις τους και τις αντιλήψεις με τις οποίες έχουν γαλουχηθεί. Επομένως, αναμφισβήτητα η παράθεση των ηθών και των παραδόσεων είναι αναγκαία και εξυπηρετεί πολλούς σκοπούς.

Όπως προκύπτει από τον ορισμό, αυτό ιστορικό δεν είναι το μυθιστόρημα που περιέχει μόνο γεγονότα που ανήκουν στην ιστορική σφαίρα, αλλά παραθέτει και στοιχεία που συνθέτουν την κοινωνική ατμόσφαιρα της εποχής στην οποία εκτυλίσσεται η

ιστορία. Προφανώς, ο Scott θεωρεί την παρουσίαση των ηθών, εθίμων και του περιβάλλοντος της κοινωνίας στην οποία δρουν οι ήρωες , πολύ σημαντική, αφού η κατανόηση των κοινωνικών πρακτικών μπορεί να βοηθήσει τους αναγνώστες να εμπεδώσουν τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίζονται στο βιβλίο. Ο Walter Scott έθεσε παράλληλα και τρεις θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες πρέπει να διέπουν το ιστορικό μυθιστόρημα: α)Σ'ένα ιστορικό μυθιστόρημα οι κεντρικοί χαρακτήρες δεν πρέπει να είναι συγκεκριμένα σημαντικά ιστορικά πρόσωπα. Για τα πρόσωπα αυτά είναι πολύ φυσικό να υπάρχουν πολλές πληροφορίες γύρω από τη ζωή τους και μ'αυτό τον τρόπο περιορίζεται η φαντασία του συγγραφέα όσον αφορά τη δράση των πρωταγωνιστών, η οποία εγκλωβίζεται σε μια πραγματικότητα που είναι ήδη γνωστή από όλους.

β)Για τη συγγραφή ενός ιστορικού μυθιστορήματος απαραίτητη προϋπόθεση είναι η απόσταση ανάμεσα στο συγγραφέα και στον ιστορικό χρόνο της αφήγησής του. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει οι συγγραφείς να προχωρούν σε επιλογή θεμάτων από γεγονότα που συνέβησαν αρκετά χρόνια πριν, ώστε να είναι σε θέση να κρίνουν αντικειμενικά το παρελθόν.

γ)Ο συγγραφέας οφείλει να παρουσιάζει την εποχή που εκτυλίσσεται η ιστορία με ρεαλιστικό τρόπο, αναπαριστώντας τη ζωή με όλες τις λεπτομέρειες. Η ανάπλαση της ιστορικής ατμόσφαιρας της εποχής αυτής πρέπει να επιτυγχάνεται με

τέτοια δεξιότητα, ώστε ο αναγνώστης να έχει την αίσθηση ότι συμμετέχει στα διαδραματιζόμενα γεγονότα.

Ο Avrom Fliesman προχωρεί περισσότερο και ορίζει το ιστορικό μυθιστόρημα ως εξής: « ιστορικό είναι το μυθιστόρημα που διαδραματίζεται στο παρελθόν - το χωρίζουν τουλάχιστον 40 έως 60 χρόνια, δηλαδή 2 γενεές από τη χρονολογία της συγγραφής του. Στην πλοκή του περιέχονται ορισμένα «ιστορικά» γεγονότα, κατά προτίμηση από τη δημόσια σφαίρα, τα οποία επηρεάζουν τη ζωή των χαρακτήρων. Περιέχει τουλάχιστον ένα ιστορικό πρόσωπο ανάμεσα στα πλασματικά. Έχει ένα ρεαλιστικό φόντο - υπόβαθρο - για τη δράση. Και, τέλος, ο αναγνώστης του απαιτεί ένα είδος αλήθειας από αυτό, ώστε να το επαινέσει ή να το κατηγορήσει με βάση την πιστότητά του στην ιστορική αλήθεια» (Ντενίση, 1994:154). Με τον ορισμό αυτό εισάγεται και η έννοια της χρονικής απόστασης μεταξύ του χρόνου συγγραφής του βιβλίου και της εποχής που συντελέστηκαν τα διαδραματιζόμενα ιστορικά γεγονότα. Επιπροσθέτως, είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός τουλάχιστον ιστορικού προσώπου, το οποίο θα συνυπάρχει με τους ήρωες που δρουν.

Η τρίτη οπτική γωνία από την οποία παρουσιάζεται η έννοια του ιστορικού μυθιστορήματος είναι αυτή του Henry Show(1983)στο βιβλίο του "The forms of historical fiction, Sir Walter Scott and his successors" . Σύμφωνα με τον Show «τα ιστορικά μυθιστορήματα είναι έργα στα οποία η ιστορική ευλογοφάνεια αγγίζει ένα συγκεκριμένο επίπεδο δομικής υπεροχής». Όπως διαπιστώνουμε ο

ορισμός αυτός χωλαίνει σε τρία σημεία. Πρώτον, δεν διατυπώνει με σαφήνεια τι είναι αυτό που καθιστά ένα μυθιστόρημα ιστορικό, δεύτερον δημιουργεί διακρίσεις βαθμού και όχι είδους και τρίτον δεν υποδεικνύει το είδος της υπεροχής που πρέπει να έχει η ιστορία στη δομή ενός πραγματικά ιστορικού μυθιστορήματος (Shaw, 1983:22) .

Όσον αφορά την ελληνική βιβλιογραφία ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατηγοριοποίηση που κάνει ο Απόστολος Σαχίνης στο βιβλίο του *Το ιστορικό μυθιστόρημα*. Συγκεκριμένα, παραθέτει 3 κατηγορίες ορισμού στις οποίες ισχύουν τα εξής:

- Το ιστορικό μυθιστόρημα οφείλει να βασίζεται στην πιστότητα της αναπαράστασης της εποχής που περιγράφει. Συγκεκριμένα, ένα μυθιστόρημα για να θεωρηθεί ιστορικό πρέπει να εισάγει ημερομηνίες, πρόσωπα ή γεγονότα που μπορούν να προσδιορισθούν στην ιστορική κλίμακα. Δηλαδή, ιστορικό θεωρείται οποιοσδήποτε μυθιστόρημα περιγράφει πιστά τις ιδιωτικές και καθημερινές στιγμές μιας συγκεκριμένης εποχής.
- Στη δεύτερη κατηγορία ορισμού, μόνη προϋπόθεση για την ένταξη ενός μυθιστορήματος στην ομάδα των ιστορικών είναι η αναφορά του σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, χωρίς απαραίτητα να τοποθετούνται στην εποχή που πραγματικά συνέβησαν. Έτσι, η έννοια της χρονικής στιγμής δεν θεωρείται απαραίτητη και δίνεται βαρύτητα κυρίως στα γεγονότα αυτά καθαυτά και στις συνέπειες που έχουν στο κοινωνικό σύνολο.

- Στον τρίτο και τελευταίο ορισμό συναντούμε τον παράγοντα της χρονικής απόστασης. Ανατρέχοντας ο Σαχίνης σε όσα αναφέρει καταρχήν, ο Arnold Bennet, γράφει : «το πρώτο πράγμα σ' ένα ιστορικό μυθιστόρημα είναι ότι ο συγγραφέας αναδημιουργεί μια εποχή που δεν έζησε»(Σαχίνης,1981:31). Σε αυτό τον ορισμό διακρίνουμε την τάση της υπενθύμισης ότι ένα ιστορικό μυθιστόρημα οφείλει να περιγράφει και την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής στην οποία διαδραματίζεται η ιστορία. Προτρέπει, στην συνέχεια, στον Friedrich Spielhagen, οποίος υποστηρίζει ότι «το ιστορικό μυθιστόρημα απεικονίζει μια εποχή, όπου το φως της ανάμνησης της ζωντανής γενιάς δε πέφτει πια με όλη του τη δύναμη»(Σαχίνης, 1981:31). Δηλαδή ξαναζωντανεύει μια περασμένη εποχή, με τον υπαινιγμό ότι δεν αποδίδει όμως πιστά τα πάντα εξαιτίας της χρονικής απόστασης. Αναφέρεται, τέλος, στον Hugh Walpole, ο οποίος διατείνεται ότι «το ιστορικό μυθιστόρημα είναι ένα μυθιστόρημα, του οποίου το θέμα είναι φανταστικά γεγονότα, που ο συγγραφέας τα χειρίζεται σαν να έχουν συμβεί στο παρελθόν– μια φορά και έναν καιρό»(Σαχίνης, 1981:31). Πρόκειται για έναν εντελώς λάθος ορισμό, αφού στην ουσία παρουσιάζει το ιστορικό μυθιστόρημα σαν παραμύθι.
- Οι τρεις αυτοί ορισμοί διαθέτουν ένα κοινό στοιχείο: τη χρονική απόσταση ανάμεσα στο συγγραφέα και στο θέμα, το οποίο αυτός διαπραγματεύεται. Ειδικότερα, το ιστορικό μυθιστόρημα ζωντανεύει ένα κομμάτι της ιστορίας. Η εκδοχή αυτή, εκτός από το

ότι διαχωρίζει με σαφήνεια το ιστορικό μυθιστόρημα από τα άλλα συγγενικά είδη, βρίσκεται πιο κοντά στην ουσία του , γιατί οι λέξεις «ιστορία» και «ιστορικό» υποδηλώνουν βασική ενασχόληση με το παρελθόν.

Άλλη μία άποψη που αξίζει να αναφέρουμε ανήκει στον Ι. Μ Παναγιωτόπουλο, ο οποίος αναφέρει ότι το ιστορικό μυθιστόρημα είναι η μυθιστορηματοποίηση της Ιστορίας. Σκοπός του είναι α) να περιγράψει με ακρίβεια τα ιστορικά γεγονότα, β) να μπορεί να επινοήσει και άλλα πρόσωπα, τα οποία θα κινούνται στον πραγματικό ιστορικό χρόνο, δε θα επηρεάσουν όμως το ρου της ιστορικής εξέλιξης, γ) να διακρίνονται σύνορα μεταξύ του ιστορικού μυθιστορήματος και της μυθιστορηματοποιημένης βιογραφίας(Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος,1997 :3) Ο τρόπος με τον οποίο ορίζει ο Παναγιωτόπουλος το ιστορικό μυθιστόρημα είναι αρκετά σαφής και περιεκτικός. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, όμως, η έλλειψη αναφοράς στη χρονική απόσταση που πρέπει να υπάρχει μεταξύ της εποχής συγγραφής του βιβλίου και της εποχής στην οποία διαδραματίζεται το έργο.

Στο ίδιο πλαίσιο με τον Σαχίνη βρίσκεται ο θεωρητικός εξοπλισμός των εργασιών της Σοφίας Ντενίση για το ιστορικό μυθιστόρημα (1994) , που σχεδόν 40 χρόνια μετά την εργασία του Σαχίνη αποτελεί μέχρι στιγμής τη μοναδική σύγχρονη εκτεταμένη έρευνα για το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα. Ο ορισμός της για το ιστορικό μυθιστόρημα έχει βρει μεγάλη απήχηση και είναι αυτός τον οποίο έχει μέχρι στιγμής αποδεχθεί η ελληνική βιβλιοκριτική

και γραμματολογία. Λαμβάνοντας υπόψη τέσσερις ορισμούς για το ιστορικό μυθιστόρημα (Ντενίση, 1994: 92–94) η Ντενίση ορίζει το είδος όπως και ο Σαχίνης: ως μυθιστόρημα τον οποίο ως προς το χρόνο διαδραματίζεται μια με δύο γενιές πριν από αυτήν του συγγραφέα και προϋποθέτει ένα ρεαλιστικό γεωγραφικό και ιστορικό– πολιτιστικό περιβάλλον και περιλαμβάνει την παρουσίαση ενός τουλάχιστον ιστορικού προσώπου.

Μια τελευταία άποψη είναι του Κώστα Χωρεάνθη ο οποίος αναφέρει ότι « Ένα ιστορικό μυθιστόρημα δεν είναι παρά η γλωσσική ανάπλαση μιας περασμένης εποχής με τρόπο που να δίνει φυσικότητα σε αυτό που πια έχει πάψει να λειτουργεί στον παρόντα χρόνο» (Χωρεάνθης, 1992:65).

B.2 ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Οι μορφές του ιστορικού μυθιστορήματος είναι τρεις και προέκυψαν από την συγγραφική δραστηριότητα τριών σημαντικών ιστορικών μυθιστοριογράφων των Sir Walter Scott, Edward Bulwer-Lytton και William Thackeray. Ειδικότερα, οι τρεις μορφές είναι οι εξής: α) Η ρομαντική και δραματική μορφή (Walter Scott), β) η φιλοσοφική και επιστημονική (Edward Bulwer-Lytton), γ) η ρεαλιστική και συγχρονισμένη (William Thackeray). Παρακάτω θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στις τρεις αυτές μορφές.

1. Η ρομαντική και δραματική μορφή

Εκπρόσωπος της ρομαντικής-δραματικής μορφής είναι ο Walter Scott ο οποίος υφάινει τα έργα του με κύριο χαρακτηριστικό την δράση, την περιπέτεια και την διατήρηση της αγωνίας. Οι εξελίξεις κατά τη διάρκεια της πλοκής γίνονται με δραματικό και ρομαντικό τρόπο ενώ η πιστότητα στην αναπαράσταση των γεγονότων της ιστορίας δεν πρέπει να ζημιώνει το αισθητικό αποτέλεσμα της ιστορίας (Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος,1994).

2. Φιλοσοφική και επιστημονική μορφή

Εκπρόσωπος ο Edward Bylwer-Lytton. Το χαρακτηριστικό αυτής της μορφής που διέπει ολόκληρο το μυθιστόρημα είναι η πιστή απεικόνιση της του παρελθόντος και η ακριβής εξιστόρηση της αληθινής ιστορίας (Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος,1994).

3. Ρεαλιστική και συγχρονισμένη μορφή.

Η μορφή αυτή αναπτύχθηκε χάρη στον William Thackeray. Εδώ η αναπαράσταση του παρελθόντος γίνεται σαν να ήταν στο παρόν, ενώ η ερμηνεία της ιστορίας γίνεται βάση της μυθοπλαστικής φαντασίας του συγγραφέα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιρροή των ιστορικών γεγονότων στην εκδίπλωση των χαρακτήρων, αφού η ιστορική πραγματικότητα μπαίνει στο μυθιστόρημα σε τέτοιο μικρό ποσοστό , ώστε να επιτρέπει στο συγγραφέα να αναπτυχθεί ελεύθερα , χωρίς ούτε η πρώτη να παραβιασθεί ούτε το δεύτερο να ζημιωθεί αισθητικά (Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος,1994)

Γ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Γ.1 ΓΕΝΙΚΑ

Τα πρώτα ιστορικά μυθιστορήματα, γράφτηκαν αμέσως μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Συγκεκριμένα, υπάρχει το θέμα κατά πόσο η απόδοση μιας αντικειμενικής άποψης για ένα ζήτημα όπως η επανάσταση μπορεί να είναι όσο το δυνατόν πλησιέστερη στην ιστορική αλήθεια, χωρίς να επηρεάζεται από προσωπικές εμπάθειες του κάθε συγγραφέα απέναντι στον εχθρό. Δεύτερον, υπάρχει και το ζήτημα της αμφισβήτησης αναφορικά με το ποια περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί, περίοδος του ιστορικού μυθιστορήματος. Στο επόμενο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τα παραπάνω ζητήματα, παραθέτοντας διάφορες απόψεις μελετητών.

Γ.2 ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα ξεκινά τη πορεία του αμέσως μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830. Το βασικότερο χαρακτηριστικό των βιβλίων που γράφονται αυτή τη περίοδο είναι η έλλειψη χρονικής απόστασης αναφορικά με τα

θέματα που διαπραγματεύονται. Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς εμπνέονται από την ένδοξη περίοδο της ελληνικής επανάστασης του 1821 και από τα ηρωικά κατορθώματα των σπουδαίων πολεμιστών που συνέβαλλαν στην απελευθέρωση των πατριων εδαφών (πχ «Η ηρωίς της ελληνικής επαναστάσεως» του Στέφανου Ξένου).

Σύμφωνα με μία εκδοχή, η νεοελληνική πεζογραφία (από το 1830–1930) ακολουθεί την εξής ευθύγραμμη εξελικτική διαδρομή: 1830–1880 ιστορικό και ρομαντικό μυθιστόρημα, 1880–1900 ηθογραφία και 1900–1930 αστική ηθογραφία (Βουτούρης, 1995:14). Στην παρούσα φάση της εργασίας θα ασχοληθώ με τη διερεύνηση της πρώτης περιόδου και ειδικότερα με την υπόθεση κατά πόσο αντικειμενική και αξιόπιστη είναι η διάκριση των περιόδων της πεζογραφίας μας, καθώς και με τις κυρίαρχες απόψεις που επικρατούν για το αν η πρώτη περίοδος της πεζογραφίας μας μπορεί τελικά να θεωρηθεί ως περίοδος του ιστορικού μυθιστορήματος. Τέλος, θα γίνει και μια μικρή αναφορά στην πορεία του ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος μετά το 1880 και ειδικότερα στη γενιά του '30 καθώς και μετά τα χρόνια της μεταπολίτευσης.

«Τα ιστορικά μυθιστορήματα του περασμένου αιώνα αναφέρονται στην επανάσταση του 1821, δηλαδή σ' ένα ιστορικό χρόνο που είναι ακόμη παρόν και όχι παρελθόν» (Μητσάκης, 1988: 17). Η παραπάνω πρόταση περικλείει τα βασικά χαρακτηριστικά που συνοδεύουν το ιστορικό μυθιστόρημα των πρώτων

μετεπαναστατικών δεκαετιών. Συγκεκριμένα, τα θέματα τα οποία πραγματεύονται οι συγγραφείς έχουν άμεση σχέση με την επανάσταση του 1821, η οποία αποτελεί παρόν για τους συγγραφείς και όχι ένα ζήτημα που ανήκει στη σφαίρα του παρελθόντος και επομένως θα πληρεί το αίτημα της χρονικής απόστασης, η οποία είναι βασική προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό ενός μυθιστορήματος ως ιστορικό. Έτσι, οι πρώτοι μελετητές δεν δίστασαν να διατυπώσουν την άποψη ότι η νεοελληνική πεζογραφία αρχίζει με το ιστορικό μυθιστόρημα, αν και δεν υπάρχει μεγάλη χρονική απόσταση μεταξύ του χρόνου συγγραφής και του χρόνου δράσης των γεγονότων που περιγράφονται. Νεώτερα στοιχεία, όμως, τα οποία προέρχονται από έκδοση άγνωστων μυθιστορημάτων και από μελετήματα που αφορούν το ζήτημα των αρχών της νεότερης πεζογραφίας μας αμφισβητούν την άποψη αυτή και διατυπώνεται η άποψη ότι κατά την περίοδο αυτή σημαντική παρουσία δεν έχει το ιστορικό μυθιστόρημα αλλά η αστική πεζογραφία. Ο H. Tonnep σημειώνει ότι λίγα είναι τα ιστορικά μυθιστορήματα που γράφτηκαν αυτή τη περίοδο και συγκεκριμένα γράφτηκαν μετά το 1850, χωρίς όμως να είναι σημαντική η παρουσία τους στην ελληνική πεζογραφία. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Νάσος Βαγενάς ο οποίος στο κείμενό του *Οι αρχές της πεζογραφίας του ελληνικού κράτους* (1994) ισχυρίζεται ότι έως το 1855 δεν υπάρχει κάποιο ιστορικό μυθιστόρημα εκτός από τον *Αυθέντη του Μορέως* (1850) του Ραγκαβή, με το οποίο ο συγγραφέας εδραιώνει τη φήμη του ως

μυθιστοριογράφος (Βαγενάς, 1994). Η κριτική όμως της πρώτης μεταπελευθερωτικής περιόδου διατυπώνει την άποψη ότι ο *Θάνος Βλέκας* είναι το πρώτο ιστορικό μυθιστόρημα, αφού αποτελεί το μοναδικό έως τότε βιβλίο, το οποίο ασχολείται με την κοινωνική ατμόσφαιρα της εποχής του. Η άποψη αυτή, όμως, είναι αμφισβητήσιμη και δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια σύμφωνα με πρόσφατα μελετήματα (Νάσος Βαγενάς, 1994:188-192). Αντιθέτως, τα πιο σημαντικά μυθιστορήματα που διαδραμάτισαν προδρομικό ρόλο και αποτέλεσαν την αφετηρία για την εξέλιξη του ιστορικού μυθιστορήματος είναι ο *Λουκής Λάρας* και *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι*, τα οποία θεωρούνται ως σταθμοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Σύμφωνα με τον Βαγενά, το ιστορικό μυθιστόρημα αναπτύσσεται το 1860-1885 και δεν αντλεί θέματα από την επανάσταση, αλλά κυρίως από την αρχαιότητα και το μεσαίωνα. Συγκεκριμένα, από τα δεκαέξι ιστορικά μυθιστορήματα του 1847-1885 ο Βαγενάς θεωρεί ότι μόνο ο *Φλώρος* και *Η Ηρωίς της ελληνικής επανάστασης* (1861) του Στέφανου Ξένου και ο *Λουκής Λάρας* (1879) του Βικέλα αναφέρονται στην επανάσταση. Την ίδια άποψη υποστηρίζει και ο Παντελής Βουτουρής ο οποίος υποστηρίζει ότι, η κύρια αφηγηματική παράδοση ότι ως το 1880 κυριαρχεί το ρομαντικό και ιστορικό μυθιστόρημα είναι ψευδής (Παντελής Βουτουρής, 1995:119). Ο Βουτουρής αναφέρει ότι εφόσον δεν παρεμβάλλεται η χρονική απόσταση, στην πραγματικότητα τα μυθιστορήματα δεν είναι στην ιστορικά. Αντιθέτως, μιλάει για την *αστική ηθογραφία*, η οποία αποσιωπάται αφού δεν θεωρείται

σημαντική, ενώ το ιστορικό μυθιστόρημα είναι σε υπόληψη. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί αναφορικά με την παραπληροφόρηση την εποχής εκείνης είναι η εξής: Μετά την σύσταση του ελληνικού κράτους θεωρήθηκε αναγκαία η συγγραφή ελληνικών μυθιστορημάτων ως αντίδοτο στις δηλητηριώδεις επιπτώσεις των ποικίλων μεταφρασμένων μυθιστορημάτων που είχαν κατακλύσει την αγορά. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από μια βιβλιοκρισία του Άγγελου Βλάχου για το μυθιστόρημα *Χαλέτ εφέντης* :

Όσω βρίθει η νεωτέρα ημών φιλολογία κακών μεταφράσεων κακών ξένων μυθιστορημάτων , τόσω σπανίζει πρωτοτύπων αξίων λόγου μυθιστορικών προϊόντων , και μάλιστα εθνικών έχόντων την υπόθεσιν. (Παντελής Βουτουρής, 1995: 41).

Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα, η ανάπτυξη μιας εθνικής φιλολογίας είναι από κάθε άποψη χρήσιμη, ωφέλιμη και αναγκαία, όχι μόνο γιατί συμβάλλει στην γλωσσική καλλιέργεια , στην ιστορική διαπαιδαγώγηση, στην ηθική διάπλαση και στην τέρψη των αναγνωστών, αλλά και γιατί εξουδετερώνει τις ολέθριες επιδράσεις του μεταφρασμένου ευρωπαϊκού μυθιστορήματος(Παντελής Βουτουρής, 1995:42). Επομένως, η έστω και μικρής εμβέλειας συγγραφή ιστορικών μυθιστορημάτων ήταν για τη περίοδο 1830-1880 τόσο σημαντική, ώστε να χαρακτηριστεί περίοδος του ιστορικού μυθιστορήματος, ακόμα και

αν ένα άλλο είδος(αστική ηθογραφία) ήταν περισσότερο διαδεδομένο.

Το ιστορικό μυθιστόρημα ήρθε για εκπληρώσει δύο αιτήματα: της ελληνικότητας και της αληθούς ιστορίας, οι οποίες ήταν πραγματικά αναγκαίες(Παντελής Βουτουρής, 1995:50). Επομένως, η αποσιώπηση της αστικής ηθογραφίας από την επίσημη κριτική ήταν αναπόφευκτη από τη στιγμή, που η συγκεκριμένη αφηγηματική κατηγορία αποκλίνει από το πρότυπο του εθνικού έργου και παραβιάζει τα εθνοκεντρικά μετεπαναστατικά ιδεολογήματα (Παντελής Βουτουρής, 1995:131). Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Νάσος Βαγενάς, οποίος θεωρεί μύθο την εικόνα που έχουμε για την περίοδο 1830-1880 (Βαγενάς, 1994: 188-192). Σαν επιχείρημα για την υποστήριξη της άποψης ότι τα μυθιστορήματα αυτής της περιόδου δεν είναι ιστορικά ο Βουτούρης αναφέρει τον *Λέανδρο* του Σούτσου, τον *Εξόριστο Αλέξανδρο*, την *Ορφανή της Χίου* και τον *Θάνο Βλέκα* επισημαίνοντας ότι η δράση τους είναι σύγχρονη με τη ζωή των συγγραφέων και επομένως αυτά τα τρία διακεκριμένα μυθιστορήματα δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ιστορικά (Παντελής Βουτουρής, 1995:138). Σύμφωνα με το Βουτούρη, το ιστορικό μυθιστόρημα εμφανίζεται σχετικά αργοπορημένο, στις δεκαετίες 1850 και 1860, φτάνει σε οριακό σημείο το 1879 με τον *Λουκή Λάρα* και παρατείνεται ως το 1885 με τον *Παπαδιαμάντη* (Παντελής Βουτουρής, 1995:15). Επιπλέον και ο Νάσος Βαγενάς στο κείμενό του *Οι αρχές της ελληνικής πεζογραφίας* θεωρεί ότι το ιστορικό μυθιστόρημα

αναπτύσσεται μεταξύ του 1860 και 1885 και τα θέματα που αντλεί είναι από την επανάσταση του 1821 αλλά κυρίως από την αρχαιότητα και το μεσαίωνα(Βαγενάς, 1994). Αντιθέτως, ο Βουτουρής υποστηρίζει ότι, οι συγγραφείς της περιόδου 1830-1880 τοποθετούν τα δρώμενά τους στα σύγχρονα ελληνικά ή και ευρωπαϊκά κέντρα, καταγράφοντας τα ήθη και έθιμα, σχολιάζοντας συμπεριφορές και ζωγραφίζοντας αντιπροσωπευτικούς χαρακτήρες(Βουτουρής, 1995:120).

Την ίδια επιφυλακτική στάση, απέναντι στην περίοδο 1830-1880, κρατούν και άλλοι κριτικοί όπως ο Άλκης Αγγέλου ο οποίος στην έκδοση του *Πολυπαθή* (1989) συνεξετάζει την πορεία του νεοελληνικού μυθιστορήματος με την πορεία των μεταφράσεων των ξένων μυθιστορημάτων και της θεατρικής παραγωγής, υπογραμμίζοντας τη στενή σχέση μεταξύ τους και διατυπώνοντας την άποψη ότι από την κριτική έχει αποσιωποιηθεί ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής μυθιστορηματικής παραγωγής της πρώτης περιόδου της πεζογραφίας μας(Αγγέλου, 1989: 1- 176).

Τέλος, ο Δημοσθένης Κούρτοβικ διατυπώνει την άποψη ότι η ουσιαστική γένεση του ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος άρχισε δεκαπέντε χρόνια πριν από το *Θάνο Βλέκα* και υπογραμμίζει την ανάγκη να επανεξεταστεί η πεζογραφία του δέκατου ένατου αιώνα(Κούρτοβικ, 1990).

Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται η μονογραφία του Απόστολου Σαχίνη *Το ιστορικόν μυθιστόρημα*, στην οποία ισχυρίζεται ότι η περίοδος 1830-1880 είναι κατακλυσμένη από ιστορικά

μυθιστορήματα. Ο Σαχίνης δίνει στην εξέτασή του της πρώτης πεντηκονταετίας(1830-1880) τον τίτλο « Το ιστορικό μυθιστόρημα», τον οποίο ταυτοποιεί με την έννοια του ρομαντικού και διατυπώνει την άποψη ότι όλα τα μυθιστορήματα της περιόδου αυτής είναι ιστορικά εκτός από τον *Θάνο Βλέκα* (Σαχίνης, 1958:39) .Σύμφωνα με τον Σαχίνη, η συγγραφή ιστορικών μυθιστορημάτων στη Ελλάδα των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων εξυπηρετούσε έναν εθνικό σκοπό, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα σημαντικός, αφού από τη μια μεριά εξυπηρετούσε τις εθνικές απαιτήσεις και από την άλλη αποτελούσε μια διέξοδο για τους ίδιους τους πεζογράφους από το πρόσκαιρο και το μεταβατικό της εποχής(Σαχίνης,1981:87). Επομένως, ήταν αναπόφευκτο το ιστορικό μυθιστόρημα να αναπτυχθεί τόσο και να επικρατήσει, αφού πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις για την εξυπηρέτηση των εθνικών αναγκών. Ως θέματα που απασχολούν του μυθιστοριογράφους της εποχής, ο Σαχίνης ορίζει την περίοδο της τουρκοκρατίας, της φραγκοκρατίας και της επανάστασης του 1821(Σαχίνης, 1981:89).

Εκτός από τον Σαχίνη, στους θιασώτες της άποψης ότι το πρώτο είδος που αναπτύχθηκε την μετεπαναστατική Ελλάδα είναι το ιστορικό μυθιστόρημα, συγκαταλέγεται και ο Άγγελος Τερζάκης. Συγκεκριμένα, ο Τερζάκης στο άρθρο του *Το Νεοελληνικόν Μυθιστόρημα* αναλύει τους όρους ανάπτυξης του ιστορικού μυθιστορήματος και διατυπώνει την άποψη ότι το ιστορικό

μυθιστόρημα είναι το είδος που εμφανίστηκε πρώτο(Τερζάκης, 1933:250).

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το 1940 και ο Χρήστος Εσπέρας, θα επαναλάβει στο βιβλίο του *Το Μυθιστόρημα* την άποψη του Τερζάκη ότι το πρώτο είδος που αναπτύχθηκε στη Ελλάδα είναι το ιστορικό μυθιστόρημα (Εσπέρας, 1940: 71-74).

Προχωρώντας λίγο παρακάτω στα χρόνια 1885-1944,και ειδικότερα από το 1935 και έπειτα, ο Σαχίνης επισημαίνει ότι δεν είχαμε κανένα αξιόλογο ιστορικό μυθιστόρημα στη νεοελληνική πεζογραφία, αιτιολογώντας ότι η εποχή είχε την ανάγκη να ξεφύγει από το σκληρό παρόν που συνέχιζε να ταλαιπωρεί τους νεοέλληνες (Σαχίνης, 1981:87). Οι συνεχείς πόλεμοι και οι κακουχίες που ο ελληνικός λαός συνέχιζε να περνάει αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα για τη συγγραφή ιστορικών μυθιστορημάτων. Ο χαρακτήρας της ελληνικής πεζογραφίας άλλαξε απότομα το 1936 αμέσως μετά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, η μεταβολή αυτή ήταν αποτέλεσμα της οπισθοδρόμησης των συγγραφέων, ένας μηχανισμός άμυνας για την αντιμετώπιση των νέων δεδομένων, που χαρακτηρίζονταν από την επικράτηση απολυταρχικών καθεστώτων και έντονης λογοκρισίας(Beaton, 1996:220).Έτσι, παρατηρείται μια στροφή από τη προσκόλληση στη Μεγάλη Ιδέα στον Κομμουνισμό, επειδή θεωρείτο επιτακτική ανάγκη. Κοινός παρονομαστής σε όλες τις λογοτεχνικές προσπάθειες ήταν η διαμόρφωση μιας νέας εθνικής ταυτότητας. Η

πιο σημαντική εξέλιξη ήταν η σύγκλιση όλων σχεδόν των πεζογράφων με την *Αιολική σχολή* (Βενέζης, Μυριβήλης, Δούκας). Η σύνδεση αυτή έγινε για να βρεθεί ένας τρόπος όπου μία κοινότητα θα εξέφραζε με μια φωνή ένα πανανθρώπινο μήνυμα συναδέλφωσης των λαών. Φυσικά, η μικρασιατική καταστροφή ήταν το προσφορότερο έδαφος για αυτόν τον σκοπό.

Τα επόμενα χρόνια η γραφή της ιστορικής μυθοπλασίας επηρεάστηκε και από τις ιδεολογικές και πολιτικές αλλαγές των δεκαετιών του 1980 και 1990. Μετά το 1989, παρατηρείται μια έντονη κινητικότητα στη συγγραφή των ιστορικών μυθιστορημάτων. Πιθανά αίτια, είναι η κρίση που επέφερε η αποτυχία του υπαρκτού σοσιαλισμού στη συνειδητοποίηση των συλλογικών ταυτοτήτων και της παγκόσμιας τάξης, η οποία ολοκλήρωσε τη μοντέρνα κρίση της παράδοσης που κατασκευάστηκε από την εποχή του νεωτερικού ρομαντισμού και έπειτα, οδηγώντας στην αναζήτηση νέου νοήματος της συλλογικής ταυτότητας, κυρίως της εθνικής. Έτσι, οι μυθιστοριογράφοι κατευθύνονται και πάλι στο ένδοξο παρελθόν της αρχαιότητας και της βυζαντινής αυτοκρατορίας για την ανύψωση του εθνικού φρονήματος και της αισιοδοξίας.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ

19^{ος} αιώνας

- 1) Ο Αυθέντης του Μορέως (1850) : Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής,
- 2) Η Τασσώ (1858): Αχιλλεύς Λεβέντης
- 3) Η Ηρωίς της ελληνικής επαναστάσεως (1861): Στέφανος Ξένος
- 4) Η σπάθα της εκδικήσεως (1861): Νίκος Βωτυράς
- 5) Η Δέσπω της Ηπείρου (1861): Κωνσταντίνος Ράμφος
- 6) Αι τελευταίαι Ημέραι του Αλή Πασά (1862): Κωνσταντίνος Ράμφος
- 7) Ιστορικά ελληνικά διηγήματα (1862): Δημήτρης Παπαρρηγόπουλος
- 8) Ο Κατσαντώνης (1862): Κωνσταντίνος Ράμφος
- 9) Η Πάπισσα Ιωάννα (1866): Εμμανουήλ Ροΐδης
- 10) Ο Χαλέτ Εφέντης (1867–69): Κωνσταντίνος Ράμφος
- 11) Οι κρητικοί γάμοι (1871): Σπυρίδων Ζαμπέλιος
- 12) Χασάν αγάς (1876):Ανώνυμος
- 13) Η βασιλική Σουλτάνα Αθηναία (1878): Ε. Μακρής
- 14) Λουκής Λάρας (1879): Δημήτριος Βικέλας
- 15) Η Γυφτοπούλα (1884): Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

1900 – 1999

1. Παντελής Καψής: « Η αρχοντοπούλα της Σμύρνης»(1927)
2. Ιωάννης Σκουτερόπουλος: « Ο κρεμασμένος» (1947)
3. Α. Βλάχος « Ο κύριος μου Αλκιβιάδης» (1954)
4. Ι.Μ Παναγιωτόπουλος « Τα εφτά κοιμισμένα παιδιά» (1950)
5. Ι . Τσάτσου « Αθηναίς» (1970)
6. Τ. Αθανασιάδης « Ο γιος του ήλιου. Η ζωή του αυτοκράτορα Ιουλιανού του παραβάτη» (1978)
7. Κ. Ασημακόπουλου « Φόνοι στη Σπάρτη» (1979)
8. Α. Βλάχος «Τελευταίοι γαληνότατοι» (1961)
9. Ι.Κώστας Ασημακόπουλος « Η Αλτάνα της Πάργας» (1980)
10. Έβη Νησιώτου « Ο Κύπρου Κυπριανός» (1981)
11. Λιλή Καλούτσα–Μαυροκεφάλου « Κλεομένης» (1981)
- 12 Βάσα Σολωμού–Ξανθάκη « Ιερός λόχος» (1983)
13. Γεωργία Ταρσούλη « Στα χρόνια χρόνια του Μινώταυρου» (1984)
14. Αχιλλέας Αδαμόπουλος « Η πολιτεία του ήλιου» (1985)
15. Παναγιώτης Κατσιρέλος « Σουρβιά» (1985)

16. Γιώργος Μαρτίνης « Κατακαλών και Δανιηλίδες» (1986)
17. Νίκος Καβρουλάκης « Στη Μινωική το 1460 π.Χ» (1987)
18. Λιλή Καλούτση-Μαυροκεφάλου « Κλεομένης» (1987)
19. Ρέα Γαλανάκη : « Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά»(1989)

1990-1999

1. Νίτσα Τζώρτζογλου « Όταν τα νιάτα θέλουν» (1990)
2. Μαρία Λαμπραδάρη Πόθου « Η Δοξακιά» (1990)
3. Σωκράτης Σίσκος « Το συνέδριο» (1991)
4. Γιώργος Μαρτίνης « Ίφικλος και Λορκία» (1991)
5. Βασίλης Γεωργιάδης « Ο πρώτος κυβερνήτης» (1992)
6. Νίκος Χαρατσής « Οι τελευταίες μέρες της σκλαβιάς» (1993)
7. Γιάννης Καρύδης « Από το θρόνο στο κελί» (1995)
8. Φρέντυ Γερμανός « Τερέζα» (1997)
9. Λιλή Καλούτση-Μαυροκεφάλου « Της φωτιάς και της ερημιάς» (1997)
10. Αγάπη Ευαγγελίση « Κάποτε στη βασιλεύουσα» (1997)
11. Λάμπρος Μάλαμας « Κατσαντώνης και κλεφτουριά» (1997)
12. Νικίας Λειβαδάς « Αλέξανδρος ο Φιλίππου: Από την Πέλλα στην Βαβυλώνα» (1997)
13. Μαρία Μάντακα « Η καρδιά της θάλασσας» (1997)
14. Μάρω Δούκα « Ένας σκούφος από πορφύρα» (1997)

14. Χρήστος Χατζησπυρίδης « Κάσσανδρος: Ο ιδρυτής της Θεσσαλονίκης» (1997)
15. Χρήστος Σαμουηλίδης « Μυθριδάτης ο Μέγας: Ο Ελληνοπέρσης βασιλιάς του Πόντου» (1998)
16. Κώστας Καραστάθης « Ο αρραβώνας της Ισμήνης» (1998)
17. Σοφία Δελαπόρτα-Δαλαμάγκα « Κατοχή και πυρπόληση της Δαύλειας» (1998)
19. Έλλη Αλμετίδου-Κουτσιαλή « Δυτικά του Κιλκίς» (1998)
20. Ιωάννα Μπουκουβάλα-Αναγνώστου « Μνησαρέτη» (1998)
21. Δημήτριος Σαραντάκος « Οι εσταυρωμένοι σωτήρες: Ο ζηλωτής, ο πρίγκιπας και ο διδάσκαλος» (1999)
22. Σοφία Δελαπόρτα-Δαλαμάγκα « Η αίθρα στη σκιά του πολέμου» (1999)
23. Γιώργος Λεονάδρος « Μάρα: Η χριστιανή σουλτάνα» (1999)
24. Φρέντυ Γερμανός « Γυναίκα από βελούδο» (1999)

2000-2005

1. Μπάμπης Πλαιτάκης « Πατέρα Γκρέκο» (2000)
2. Απόστολος Παπαγιαννόπουλος « Άγιον Όρος επιχείρηση Αντώνιος Μπουλάτοβιτς» (2000)
3. Λάμπρος Μάλαμας « Στη σκιά ενός ήρωα: Οι περιπέτειες του Νίκου Καλομάνη 1920-1945» (2000)
4. Φρέντυ Γερμανός « Το αντικείμενο: Νίκος Ζαχαριάδης» (2000)
5. Ευαγγελία Μισραχή « Αττικός ουρανός» (2000)

6. Γεώργιος Μίντσης « Η θλιμμένη πριγκίπισσα: Άννα Κομνηνή, η Πορφυρογέννητη» (2000)
7. Ελένη Χωρεάνθη « Η πολιτεία του νερού» (2001)
8. Παντελής Σταματόπουλος « Ένα κουκούτσι στο στρατό του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (2001)
9. Χρήστος Μπάκας « Φρύνη, η εταίρα της Θήβας» (2001)
10. Γιώργης Πικρός « Ανυπότακτες ψυχές» (2001)
11. Αυγή Παπάκου-Λάγου « Ανδρόνικος Α Κομνηνός Φιλόλαος» (2002)
12. Σταύρος Καρκαλέτσης « Η ωραία της Κρήτης» (2003)
13. Απόστολος Παπαγιαννόπουλος «Το πέρασμα του λαϊμού» (2003)
14. Νίκος Ζερβονικολάκης « Γενέσθω Κλεοπάτρα» (2003)
15. Μπάμπης Πλαιτάκης « Ο Γκρέκο και ο μέγα ιεροεξεταστής» (2003)
16. Γιώργος Κοτανίδης « Οι σαλτιμπάγκοι» (2004)
17. Γιώργος Σταυράκης « Ταξιδιώτες του ανέμου» (2004)
18. Κώστας Καραστάθης « Το όνειρο του καπετάνιου» (2004)
19. Στέφανος Δάνδαλος « Νέρων: Εγώ ένας θεός»(2004)
20. Κώστας Αρκουδέας « Ο Μεγαλέξανδρος και η σκιά του» (2004)
21. «Μιχαήλ Παλαιολόγος ο Ελευθερωτής» (2005)
22. « Οι τοξότες της πίστης» (2005)
23. « Ο τελευταίος βασιλιάς: Η Νέμεση της Ρώμης» (2005)

Γ.3 Εκπρόσωποι ευρωπαϊκού ιστορικού μυθιστορήματος

Αλέξανδρος Δουμάς, Ιούλιος Βερν, Sue, Ponson du Terail, Lavoulay, Montepin, Achard Feval, Μπαλζακ, De Kock, Lesage, Victor Hugo , Λαμαρτίνος, Mayer, Walter Scott, Γκουεράτσι (Ιταλία), Κοφράδος(Γερμανία), Αλέξανδρος Μαντσόνι .

Δ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Θέμα της παρούσας εργασίας είναι η πορεία του σύγχρονου ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος και συγκεκριμένα των δεκαετιών 1980–2000. Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού έκδοσης ιστορικών μυθιστορημάτων ποικίλων θεμάτων θεώρησα σωστό να περιοριστώ στην εξέταση και μελέτη ενός συγκεκριμένου ζητήματος. Ειδικότερα, τα μυθιστορήματα που θα παρουσιαστούν παρακάτω αναφέρονται στην μικρασιατική καταστροφή και στο τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται αυτό το τραγικό γεγονός από τους συγγραφείς.

ΒΙΒΛΙΟ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΣΤΡΑΤΗΣ ΔΟΥΚΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1929

Ένα από τα πλέον αξιόλογα έργα της πεζογραφίας μας είναι η *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* του Στρατή Δούκα. Το βιβλίο αμέσως μετά την δημοσίευσή του απέσπασε εγκωμιαστικές κριτικές που το διακρίνουν – τόσο σε επίπεδο περιεχομένου, όσο και μορφής– και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για μεταγενέστερους συγγραφείς (Νεοελληνική λογοτεχνία Γ λυκείου). Αυτό που κατάφερε ο Στρατής Δούκας είναι να εξαφανίσει ολότελα το πρόσωπο, του συγγραφέα, με τρόπο ανεπανάληπτο και άκρως επιτυχημένο(Beaton, 1996:182). Η υπόθεση του έργου αναφέρεται στην αιχμαλωσία, τις περιπέτειες και την τελική διάσωση ενός Έλληνα στρατιώτη, του Νίκου Κοζάκογλου, ο οποίος κατά την καταστροφή της Σμύρνης (1922) συνελήφθη και οδηγήθηκε στο εσωτερικό της Τουρκίας. Έπειτα από συνεννόηση όμως με το σύντροφό του σε αυτό το οδοιπορικό κατόρθωσαν, να αποδράσουν και να ξεκινήσουν πλάι πλάι την πορεία για τη σωτηρία. Οι δύο φίλοι, περιπλανιούνται σε διάφορες περιοχές αναζητώντας κατάλυμα σε σπηλιές και βρίσκοντας τροφή από τους μύλους που κατασκευάζουν ψωμί. Η κοινή τους περιπέτεια όμως δε θα συνεχιστεί αφού αποφασίζουν ότι πρέπει να υποδυθούν τους Τούρκους προκειμένου να

εξασφαλίσουν εργασία, τροφή, στέγη και χρήματα για την εκπλήρωση του τελικού τους σχεδίου: να επιβιβαστούν στην ελεύθερη Ελλάδα. Ο φίλος του πρωταγωνιστή δεν καταφέρνει να επιβιώσει, αφού ανακαλύπτουν την ελληνική του καταγωγή, ενώ ο Νίκος πιάνει δουλειά σαν βοσκός στο τσιφλίκι ενός Τούρκου. Σύντομα, γίνεται ο αγαπημένος όλων και διαπρέπει στην εργασία που έχει αναλάβει, ενώ το αφεντικό του εκφράζει και την επιθυμία του να τον παντρέψει με την ανιψιά του. Ο Έλληνας καταφέρνει να διατηρήσει κρυφή την ελληνική του ταυτότητα, συγκεντρώνει τα απαιτούμενα χρήματα και προφασιζόμενος την νοσταλγία του για την οικογένειά του αποχωρεί από το τσιφλίκι, λέγοντας ότι θα ξαναγυρίσει. Έπειτα από την έκδοση των κατάλληλων χαρτιών που επιβεβαιώνουν ότι είναι Τούρκος, καταφέρνει να επιβιβαστεί σε ένα πλοίο που έχει προορισμό την Κωνσταντινούπολη και εκεί να συναντήσει ομοεθνείς του που θα τον βοηθήσουν να αναχωρήσει στην Ελλάδα.

Τα γεγονότα που διαδραματίζονται στην *«Ιστορία ενός Αιχμαλώτου»* έχουν ιστορική βάση στη μικρασιατική καταστροφή (1922), ένα δράμα που σφράγισε την ελληνική ιστορία του 20^{ου} αιώνα. Ειδικότερα γίνεται αναφορά στις περιπέτειες των Ελλήνων κυρίως αιχμαλώτων που μετά την πυρπόληση της Σμύρνης (Σεπτέμβριος 1922), επάνδρωσαν τα διαβόητα τάγματα εργασίας.

Κάποια στοιχεία του κειμένου που πιστοποιούν την ανωτέρα άποψη είναι:

Α) « το βράδυ μας έγδυσανβγάλανε απ' το στόμα»

Σ' αυτό το χωρίο είναι εμφανής η απάνθρωπη συμπεριφορά και το «πλιάτσικο» στο οποίο επιδίδεται ο Τουρκικός στρατός.

Β) *«το πρωί μας σήκωσαν.....και ξεκινήσαμε»*

Διακρίνεται εδώ ο «πανηγυρικός τόνος» που προσλαμβάνει η κακοποίηση των αιχμαλώτων, δείγμα του μίσους που διακατέχει την αντίπαλη πλευρά. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι σ' αυτό το γεγονός συμμετέχουν και εξισλαμισθέντες Έλληνες του Τουρκικού στρατού (Ζεμπέκηδες)

Γ) *« κι άμα νύχτωσε, δυο έκαναν να φύγουν.....σκότωσαν»*

Επισημαίνεται η απόπειρα απόδρασης των αιχμαλώτων και η άμεση καταστολή της.

Δ) το επεισόδιο του Αρμένι: *«Ήταν Αρμένιςτο αίμα μου το πήρα»*

Καταδεικνύεται το προαιώνιο μίσος Τούρκων - Αρμένιων που βρισκόταν σε έξαρση μετά τη γενοκτονία των Αρμενίων (1915)

Με τρόπο παραστατικό και ύφος γλαφυρό εξιστορούνται οι κακουχίες, τα δεινά, η φυσική και ηθική ταλαιπωρία του πρωταγωνιστή, και αναδεικνύεται το ψυχικό του σθένος, καθώς, στην προσπάθεια για επιβίωση, αναγκάζεται να υποδυθεί τον Τούρκο, και εργαζόμενος για μεγάλο διάστημα σε κάποιο υποστατικό της Μικράς Ασίας, καταφέρνει τελικά να δραπετεύσει και να σωθεί. Το περιστατικό βέβαια ο συγγραφέας ομολογεί, ότι το πληροφορήθηκε ο ίδιος από κάποιον πρόσφυγα σ' ένα χωριό της Πιερίας, γι' αυτό και η αφήγηση τελειώνει με το όνομα του αληθινού πρωταγωνιστή και αφηγητή, του Νικόλα Κοζάκογλου.

Έργο φιλειρηνικό και βαθιά αντιπολεμικό, η *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* αντιμετωπίζει τον πόλεμο όχι στην επική, ηρωική του διάσταση, αλλά ως βασικό υπεύθυνο της απώλειας χιλιάδων ατόμων και του εξευτελισμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Παράλληλα, αναδεικνύει κάτι βαθύτερο και πιο ουσιαστικό, την παγκόσμια συναδέλφωση, πρόθεση την οποία άλλωστε ο συγγραφέας δηλώνει στην προμετωπίδα: «*Αφιερώνεται στα κοινά μαρτύρια των λαών*». Χαρακτηριστικό είναι άλλωστε το γεγονός ότι ενώ το ύφος του κειμένου δεν διακρίνεται για την αναλυτική περιγραφή των καταστάσεων, η φιλία που αναπτύσσεται μεταξύ του Νίκου και του Τούρκου αφεντικού του αποτελεί το μοναδικό γεγονός που καλύπτει αρκετό μέρος του βιβλίου.

Το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα του βιβλίου, που το έχει καταξιώσει διαχρονικά στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού και το τοποθετεί ανάμεσα στα κλασικά έργα της αντιπολεμικής μας πεζογραφίας, είναι το ύφος του. Η λιτότητα και η εκφραστική καθαρότητα, ο δωρικός χαρακτήρας της αφήγησης και η παντελής απουσία σχημάτων λόγου ή ωραιοποιημένων εκφράσεων, ο περιεκτικός λόγος, είναι μερικά από τα στοιχεία που καταδεικνύουν τη λαϊκή καταγωγή του έργου και τη γνησιότητά του. «Η απουσία εμφανούς λογοτεχνικής τεχνικής από το έργο εκφράζει την επιθυμία του συγγραφέα να δώσει το λόγο στον ανώνυμο λαό, και στα 1950 έφτασε να αποτελεί ένα υποδειγματικό κείμενο»(Beaton, 1996:183). Χαρακτηριστικά είναι

τα παρακάτω αποσπάσματα που περιγράφουν τον ωμό τρόπο των δολοφονιών των Ελλήνων και την δραπέτευση των δύο φίλων:

1) Αντί να μας πηγαίνουν στο δημόσιο δρόμο μας τραβούσανε απ' το βουνό. Κι όπως δεν ήμαστε σε ισότοπο, αρχίσαμε να σκορπάμε. Δεν μπορούσαμε να κρατήσουμε τις τετράδες. Και οι στρατιώτες φώναζαν προσταχτικά:

- Στις τετράδες! Στις τετράδες!

Εμείς προσπαθούσαμε, και πάλι τις χαλάγαμε. Όσοι ήταν ανήμποροι κι έμεναν πίσω, τους τραβούσαν οι πολίτες στο δάσος και τους καθάριζαν.

2) Είκοσι μέρες δουλέψαμε σε αυτό το μέρος. Κι από τη πρώτη μέρα που πήγαμε, βάλουμε με το νου μας να λιποταχτήσουμε, κι αρχίσαμε στα κρυφά να κρατούμε ψωμί, κι ό,τι άλλο βαστούσε απ' το φαγί μας, για το δρόμο.

Τέλος ορίσαμε τη μέρα. Παρασκευή μεσάνυχτα να ξεκινήσουμε. Κι όταν ήρθε η ώρα, ξύπνησα το σύντροφό μου, κι ένας με τον άλλο ξυπνήσαμε όλοι. Μα οι άλλοι μετάνιωσαν. Εμείς τους είπαμε: τ' αποφασίσαμε πια, θα φύγουμε. Και φύγαμε.

Έτσι απλά παρουσιάζεται η κορυφαία στιγμή της δραπέτευσης από την άθλια ζωή που παρείχε η «διαμονή» στα τάγματα εργασίας. Χωρίς μελοδραματισμούς, συγκίνηση και αγωνία αλλά ως ένα γεγονός πολύ φυσικό και αναμενόμενο. Ο συγγραφέας δεν εστιάζει στους πιθανούς κινδύνους που θα αντιμετώπισαν οι αιχμάλωτοι μέχρι να φύγουν αλλά εστιάζει

στην αποφασιστικότητά τους για την διεκδίκηση του αναφαίρετου δικαιώματος της ελευθερίας. Στα παραπάνω αποσπάσματα- όπως και στο υπόλοιπο κείμενο- διατηρείται αυτή η εκπληκτική φυσική ροή της ομιλίας ώστε να διατηρηθεί η αμεσότητα και η ζωντάνια του αφηγηματικού προφορικού λόγου.

Η αφήγηση γίνεται πάντοτε σε πρώτο πρόσωπο (ενικού ή πληθυντικού) με τρόπο αβίαστο και φυσικό, από έναν αφηγητή που όχι μόνο συμμετέχει στα δρώμενα, αλλά αποτελεί τον κεντρικό τους άξονα (ομοδιηγητικός αφηγητής). Φυσικά ο χρόνος της αφήγησης είναι μεταγενέστερος του χρόνου συγγραφής, αν και η ζωντάνια του λόγου δίνει την αίσθηση της ταυτόχρονης διαδραμάτισης των γεγονότων. Ελάχιστα είναι τα περιγραφικά μέρη του κειμένου αφού ο αφηγητής όπως αναφέραμε προτιμά να προσδώσει στο κείμενο ζωντάνια.

Θεώρησα σωστό να προβώ στην διεξοδική μελέτη του ύφους του κειμένου αφού αυτό είναι που το διακρίνει από τα υπόλοιπα προς εξέταση μυθιστορήματα. Στη συνέχεια θα ασχοληθώ με το περιεχόμενο του βιβλίου. Καταρχήν, το κυριότερο ζήτημα προς εξέτασιν είναι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι Τούρκοι. Ειδικότερα, αναφέρεται σε κάποια σημεία η ωμότητα των Τούρκων και η άσχημη συμπεριφορά που επεδείκνυαν απέναντι στους Έλληνες αιχμαλώτους, χωρίς όμως να διαφάνεται η προσωπική εμπάθεια και το μίσος του αφηγητή για τον εχθρό « *μπήκε η φρουρά κι άρχισαν να μας*

χτυπούν, όπου έβρισκαν, με ξύλα, και να κλοτσοπατούν όσους κάθονταν χάμω, γόνα με γόνα ». Υπάρχουν και άλλα σημεία στο βιβλίο που περιγράφουν την σκληρότητα και την εξαθλίωση των Ελλήνων αιχμαλώτων, που έχουν όμως ρόλο να καταδείξουν την φρίκη, την αγριότητα και την ανάπτυξη των άσχημων παθών κατά τη διάρκεια ενός πολέμου. Σκοπός του συγγραφέα δεν είναι να προπαγανδίζει τον τούρκικο λαό παρουσιάζοντας τον ως αιμοδιψή και πολεμόχαρο, αλλά να τονίσει τις ακρότητες που έγιναν εις βάρος των αιχμαλώτων και τις συνέπειες που αυτές είχαν στον ψυχισμό τους. Η αντικειμενικότητα του συγγραφέα αποδεικνύεται απ' την παράθεση εκ μέρους του γεγονότων που παρουσιάζουν την θετική πλευρά των Τούρκων. Συγκεκριμένα, αναφέρει το ξέσπασμα ενός Χαφούζη (Τούρκου που γνωρίζει να απαγγέλλει το Κοράνι) λέγοντας χαρακτηριστικά όταν αντικρίζει μια σκηνή βίας: « Το κιτάπι μας(το Κοράνι) αυτά λέει;». Υπάρχουν και άλλες σκηνές που φανερώνουν ότι υπάρχουν Τούρκοι που δεν είναι εμποτισμένοι με μίσος. Αποκορύφωμα βέβαια αποτελεί η περίπτωση του Τούρκου τσιφλικά, ο οποίος αποδεικνύει ότι η δεν είναι στην πραγματικότητα ο λαός άγριος αλλά ότι έγινε έτσι προφανώς λόγω προπαγάνδας. Ο αφηγητής βέβαια, δεν προβαίνει σε κανενός είδους πολιτικές αναλύσεις που προσπαθούν να εξακριβώσουν τις αιτίες που οδήγησαν στην μικρασιατική καταστροφή και στην παραμόρφωση των λαών κατά η διάρκεια του πολέμου. Απλά, παραθέτει τα γεγονότα

του οδοιπορικού του αιχμαλώτου και τις συνέπειες της διάλυσης της φιλίας των δύο λαών.

Εν κατακλείδι, ο αφηγητής επιδιώκει όχι την απόδοση ευθυνών σε συγκεκριμένα άτομα και συμφέροντα αλλά την εξιστόρηση απλώς των γεγονότων, ώστε ο αναγνώστης να ωφεληθεί από την άμεση γνώση της δυστυχίας που έπεται μετά από μια πολεμική σύρραξη, ώστε να αναλάβει ο καθένας τις ευθύνες του για το μέλλον της ανθρωπότητας.

BIBΛΙΟ: ΤΟ ΝΟΥΜΕΡΟ 31328

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ 1929

Το νούμερο 31328 είναι η ίδια η ταυτότητα του συγγραφέα, τότε που παιδί δεκαοκτώ χρονών οδηγήθηκε από τους Τούρκους στα κάτεργα της Ανατολής (οπισθόφυλλο «Το νούμερο 31328»). Πρόκειται για ένα βιβλίο το οποίο απέσπασε διθυραμβικές κριτικές για την αναπαράσταση μιας κατάστασης που ο άνθρωπος σε άλλες συνθήκες δε μπορεί να αντέξει και να παρουσιάσει με τέτοια φυσικότητα και χωρίς το παραμικρό ίχνος μίσους και εκδικητικότητας : του σωματικού πόνου σε συνδυασμό με τον ηθικό εξευτελισμό. Ο Βενέζης χρησιμοποιώντας ακριβή περιγραφή των γεγονότων που διαδραματίζονταν και που αποτελούσαν τις συνθήκες μέσα από τις οποίες έπρεπε να επιβιώσουν, εξασκώντας με οποιοδήποτε τρόπο την εξυπνάδα τους και εκμεταλλευόμενοι κάθε ευκαιρία που τους παρουσιάζονταν, συνθέτει το απόλυτο σκηνικό αγριότητας και καταπάτησης βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δικαιολογώντας έτσι τον χαρακτηρισμό του έργου ως «βιβλίο της σκλαβιάς». Η υπόθεση του έργου κινείται γύρω από τον Ηλία – τον συγγραφέα – ο οποίος συλλαμβάνεται από τους Τούρκους κατά τη μικρασιατική καταστροφή και στέλνεται στα τάγματα εργασίας το Σεπτέμβριο του 1922, σε ηλικία δεκαοκτώ χρονών. Το οδοιπορικό ξεκινά με τον Ηλία και τον παιδικό του φίλο Αργύρη να οδηγούνται στην Πέργαμο, κάτω από

συνθήκες απόλυτης εξαθλίωσης, αφού ήταν ξυπόλυτοι, ρακένδυτοι και χωρίς τροφή και νερό, φοβούμενοι τις ομαδικές δολοφονίες και αναγκασμένοι να ανέχονται τα συνεχή ξυλοκοπήματα των Τούρκων. Το τάγμα στρατοπεδεύει τελικά στην περιοχή Κίρκαγατς, όπου ο πρωταγωνιστής μας όπως και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι ταλαιπωρούνται από τις αρρώστιες, τις ψείρες και φυσικά από τους συνεχείς ξυλοδαρμούς. Ο Ηλίας καταφέρει να πιάσει δουλειά ως χτίστης, έπειτα από μια εξαντλητική παραμονή στο κάρβουνο, ενώ ο φίλος του Αργύρης δολοφονείται. Εδώ θα αναπτύξει και άλλες δυνατές φιλίες, όπως με τον Γιάννη και τον Αρμένιο Ζακ. Έπειτα, θα μεταφερθεί μαζί με άλλους τρεις αιχμαλώτους στα αμελέ ταμπουρού της Μαγνησίας, όπου στην αρχή θα είναι αναγκασμένοι να συμβιώνουν και με Τούρκους λιποτάκτες. Εδώ, εκτός από τις φιλίες που θα αναπτύξει με άλλους Έλληνες αιχμαλώτους, περιγράφεται και η δημιουργία επικοινωνίας αρχικά και έπειτα συναδέλφωσης με τους Τούρκους φρουρούς, με τους οποίους θα γίνουν φίλοι, αφού και οι ίδιοι είναι δυστυχισμένοι με αυτή την κατάσταση. Σταδιακά προσαρμόζεται, ανακαλύπτοντας τρόπους γαλήνης και εφήμερης ηρεμίας, έως ότου μεταφερθεί και πάλι στο τσιφλίκι ενός Τούρκου μεγαλοκτηματία, του οποίου ο επιστάτης δυσκολεύει πολύ την ζωή του Ηλία και των δύο φίλων του. Το τέλος του βιβλίου βρίσκει τον ήρωά μας να απελευθερώνεται τελικά λόγω της υπογραφής της συμφωνίας για ανταλλαγή πληθυσμών και να συναντιέται

στην διαδρομή για την Ελλάδα με τους παλιούς του φίλους από το Κίρκαγατς.

Ο Ηλίας Βενέζης καταθέτει την προσωπική του εμπειρία με ένα τρόπο πραγματικά μοναδικό, που συγκλονίζει και προβληματίζει τον αναγνώστη. Κατά τη γνώμη μου η αξία του βιβλίου, πέρα από ιστορική, μπορεί να εντοπιστεί σε άλλα δύο σημεία. Πρώτον, παρουσιάζεται με παραστατικότητα και λεπτομερειακά η δυστυχία και η τραγική μοίρα των αιχμαλώτων, η φρίκη και η αγριότητα σε όλο της το μεγαλείο, γεγονός που αφήνει τον αναγνώστη με την πικρή γεύση της δυστυχίας και της αλλοφροσύνης που διακατέχει τον άνθρωπο εν καιρώ πολέμου και τον λυπεί για την παραμόρφωση των ανθρωπίνων ηθικών αρχών και της ψυχικής αποτελμάτωσης. Αποτέλεσμα αυτής της έμμεσης επαφής με την διαφθορά του πολέμου, που πραγματοποιείται με την ανάγνωση του βιβλίου, είναι ο προβληματισμός που θεωρώ ότι αποκτά ο αναγνώστης για την πορεία του ανθρωπίνου γένους σε συνδυασμό με τα γεγονότα της εποχής του. Έτσι, ως περιεχόμενο δεν αφορά μόνο εκείνη την εποχή και έχει ως σκοπό όχι μόνο να παρουσιάσει την μικρασιατική καταστροφή με τα μάτια ενός Έλληνα μικρασιάτη, αλλά απευθύνεται και στον σύγχρονο αναγνώστη, ο οποίος ζει και αυτός σε περίοδο όπου πολλές χώρες μαστίζονται από πολέμους. Άρα, το βιβλίο αυτό επιτελεί δύο λειτουργίες: να παρουσιάσει με γλαφυρότητα τις συνθήκες των ταγμάτων εργασίας και να δώσει ένα πανανθρώπινο μήνυμα συναδέλφωσης.

Το δεύτερο σημείο, το οποίο πρέπει να σχολιασθεί είναι το γλαφυρό ύφος που διακατέχει όλο το κείμενο. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η λεπτομερής περιγραφή του θανάτου μιας δεκαπεντάχρονης κοπέλας, η οποία έπειτα από συχνούς βιασμούς, πέθανε και την έριξαν από κάτι βράχια. Η σκηνή είναι συγκλονιστική, αφού περιγράφεται ακριβώς ο θάνατος και η πτώση, αγγίζοντας τις ευαίσθητες χορδές του αναγνώστη, χωρίς να τον κουράζει η λεπτομερής αλλά αναγκαία περιγραφή. *«Τα πρόσωπα παρουσιάζονται εκπληκτικά ανάγλυφα, οι σκηνές διαδέχονται η μία την άλλη μ' ένα ρυθμό που διαρκώς γίνεται ταχύτερος»* αναφέρει ο George Lecompte στον πρόλογο του βιβλίου. Η δράση είναι γρήγορη και τα γεγονότα παρουσιάζονται με λεπτομέρειες χωρίς όμως να κουράζουν τον αναγνώστη, αφού δεν υπάρχουν περιττά σχόλια που να αποσυντονίζουν την φυσική ροή των γεγονότων. Βασικό πλεονέκτημα αποτελεί φυσικά η συγγραφή του έργου από τον ίδιο τον πρωταγωνιστή (ομοδιηγητικός αφηγητής), ο οποίος έχει βιώσει άμεσα αυτά που περιγράφει αλλά παρ' όλα αυτά δε διακατέχεται από μίσος και προκατάληψη απέναντι στους καταπιεστές του. Ο Beaton αναφέρει ότι «ο Βενέζης πέτυχε να αναπαραστήσει την πραγματικότητα που ήθελε, εκμεταλλευόμενος εν μέρει τη λιτή αμεσότητα της αφήγησης που είχε τελειοποιήσει ο Δούκας και εν μέρει με τη συνεχή ειρωνική αντιπαράθεση της βιωμένης πραγματικότητας, και των κατεστημένων συμβάσεων καθώς και των τυποποιημένων εκφράσεων της λογοτεχνίας»(Beaton, 1996:1988).

Το κυριότερο χαρακτηριστικό του βιβλίου είναι, ότι ο συγγραφέας παρ' όλο που ο ίδιος και οι σύντροφοί του υπέστησαν δεινά και κακουχίες που συνέβαλλαν στην σωματική και ψυχολογική τους κατάρρευση, αυτό δεν αποτέλεσε την αφορμή για να καταστεί η αφήγησή του ένα μέσο προπαγάνδας του τουρκικού λαού και αιτιολόγησης αισθημάτων μίσους και εκδίκησης. Είναι φυσικό βέβαια, να παρουσιάζονται αρκετά περιστατικά δηλωτικά της απάνθρωπης συμπεριφοράς που επέδειξαν εναντίον των Ελλήνων, όπως το λεγόμενο «ξάφρισμα» (τακτική επιλογής ενός αριθμού αιχμαλώτων εκτέλεση χωρίς προφανή αιτία) ή ο «λευκός θάνατος» (η αποβολή των ρούχων και των παπουτσιών από τους αιχμαλώτους και έπειτα ακολουθούσε η εξαντλητική πορεία στα βουνά της Τουρκίας). Άλλη μία τακτική των Τούρκων που αναφέρεται συχνά είναι ο βιασμός των γυναικών και μικρών κοριτσιών για την σεξουαλική ικανοποίηση διοικητών και στρατιωτών (*Ο στρατιώτης τραβούσε τη γυναίκα, στην αρχή αδύνατα, ήθελε να είναι αβρός. Μα ολοένα δυνάμωνε, ολοένα, το τράβηγμα. Ανυπομονούσε. Τα μάτια του ήταν τεζαρισμένα απ' την επιθυμία και, όπως η αντίσταση της γυναίκας συνεχιζόταν, μια γρήγορη λάμψη χίμηξε μέσα τους και τ' άλειψε με φως*). Η παραπάνω σκηνή υπάρχει και σε άλλα σημεία χωρίς όμως να διακρίνεται σε κανένα σημείο ίχνος κατηγορίας. Απλά περιορίζεται στην περιγραφή και στην αναφορά ενός ακόμα στοιχείου που συνθέτει το περιβάλλον την αιχμαλωσίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στη σκηνή του βιασμού μιας νεαρής

γυναίκας μέσα στον ιερό χώρο της εκκλησίας, ο αφηγητής δε χρησιμοποιεί υβριστικές λέξεις για να περιγράψει το γεγονός. Αυτή η τακτική είναι ιδιαιτέρως αξιόλογη, αν αναλογιστεί κανείς την σημαντική θέση που κατείχαν η θρησκεία και ο χώρος τέλεσης των θρησκευτικών καθηκόντων για τους Έλληνες. Ειδικότερα, προς επιβεβαίωση της παραπάνω άποψης, πρέπει να σημειωθεί ότι οι βιαστές της γυναίκας αποκαλούνται συνεχώς στρατιώτες χωρίς να υπάρχουν επίθετα που να τους χαρακτηρίζουν αρνητικά. Εύλογα τίθεται το ερώτημα πως είναι δυνατόν να χαρακτηρίζεται το βιβλίο βαθιά αντιπολεμικό και αντιρατσιστικό, με έλλειψη κάθε μίσους, κάθε δημηγορίας και πως τα θύματα αλλά και οι θύτες να παρουσιάζονται χωρίς οργή και προκατάληψη. Καταρχήν, ανέφερα ότι σε οποιαδήποτε περιγραφή δεν υπάρχουν υβριστικές λέξεις. Επιπροσθέτως, αν ο αφηγητής ήθελε απλά να κατηγορήσει τους Τούρκους, έστω και έμμεσα με την απλή αποφυγή κακόβουλων σχολίων, δε θα προέβαινε στην συχνή επισήμανση περιπτώσεων Τούρκων, οι οποίοι με τη δράση τους βοήθησαν τον Ηλία να επιβιώσει. Ένα παράδειγμα από τα πολλά που αναφέρονται είναι η περίπτωση ενός Τούρκου γέρου, ο οποίος τροφοδοτούσε τον Ηλία και ένα σύντροφό του με τσιγάρα, τα οποία ήταν δυσεύρετα και για αυτό το λόγο πολύτιμα για τους αιχμαλώτους (*Την άλλη μέρα πάλι τσουπ-τσουπ το γεροντάκι ο Τούρκος. Πάλι για δύο τσιγάρα. Μα τα μετρούσε με το βεζνέ; Γινόταν ταχτικά. Το λογαριάζαμε σαν απαραίτητο έσοδο.*). Αποκορύφωμα της ένδειξης ότι το βιβλίο δεν διακατέχεται από

οργή είναι η περιγραφή της φιλίας που στο τέλος αναπτύσσεται στο τάγμα εργασίας της Μαγνησίας, μεταξύ των Ελλήνων αιχμαλώτων και των Τούρκων φρουρών, οι οποίοι αισθάνονται την ίδια δυστυχία με τους Έλληνες, για την έκβαση του πολέμου που τους οδήγησε στη ζωή που κάνουν. Επιπλέον, ο αφηγητής αναφέρει και περιστατικά που αφορούν τη δράση Ελλήνων εντός των στρατοπέδων, η οποία ήταν προδοτική και αφορούσε την συμμαχία τους με τους Τούρκους διοικητές, στους οποίους ανέφεραν τα πάντα για συνομωσίες και συζητήσεις των αιχμαλώτων, με αντάλλαγμα φυσικά την άνετη διαμονή τους και την απαλλαγή από κάθε είδους εργασία.

Εκτός από την έλλειψη κάθε είδους κριτικής, ο αφηγητής αποφεύγει την οποιαδήποτε πολιτική ανάλυση και ερμηνεία των γεγονότων. Δεν προβαίνει σε εξερεύνηση των αιτίων που οδήγησαν στη μικρασιατική καταστροφή, ούτε και στην απόδοση ευθυνών στις ξένες δυνάμεις. Το ίδιο παρατηρείται και στην *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* και ένας λόγος που αυτά τα δύο κείμενα συμβαδίζουν ίσως είναι ότι γράφτηκαν πολύ πρόσφατα σε σχέση με το χρόνο διαδραμάτισης των γεγονότων. Περαιτέρω ανάλυση θα γίνει στην συγκριτική ανάλυση των υπό εξέτασιν μυθιστορημάτων στο επόμενο κεφάλαιο.

Το νούμερο 31328 δεν είναι απλώς ένα ιστορικό μυθιστόρημα που περιγράφει κάποιο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός. Αποτελεί μια μαρτυρία της τραγικής αλλαγής - παραμόρφωσης του ανθρώπου κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, ενώ ταυτόχρονα

εξαίρει την δύναμη της ψυχής, το ένστικτο της επιβίωσης, την ευψυχία και την ανάγκη για μια πανανθρώπινη συναδέλφωση, όπου δεν θα υπάρχουν μίσση, πάθη και δυστυχία.

BIBΛΙΟ: ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΧΩΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1962

Η Διδώ Σωτηρίου αποφάσισε να αναλάβει τη συγγραφή ενός μεγάλου έργου που φέρει τον τίτλο *«Ματωμένα χώματα»* τα οποία ανήκουν ταυτόχρονα σε δύο λογοτεχνικούς χώρους. Η αναδρομή σε ένα απώτερο παρελθόν, και η κατάθεση προσωπικών εμπειριών του αφηγητή το εντάσσουν στις μαρτυρίες(Beaton, 1996:306). Σκοπός της συγγραφείας όπως η ίδια τον διατύπωσε στο πρόλογο της 1^{ης} έκδοσης είναι να *« συμβάλλει στην ανάπλαση ενός κόσμου που χάθηκε για πάντα. Να μην ξεχνούν οι παλιοί . Να βγάλουν σωστή κρίση οι νέοι »* . Το αποτέλεσμα εξαιρετικό από κάθε άποψη: άψογη σύνθεση, μεστότητα νοήματος και διατήρηση της αγωνίας στο ζενίθ. Μια απεγνωσμένη κραυγή που εναγωνίως προσπαθεί να διακηρύξει ότι ο πόνος και η δυστυχία μοιράζεται ισάξια στους δύο λαούς. Σαράντα χρόνια μετά την μικρασιατική καταστροφή η Διδώ Σωτηρίου εκφράζει την προσωπική της άποψη για τις αιτίες που οδήγησαν στην τραγική κατάληξη του πολέμου,

για τις πραγματικές σχέσεις Ελλήνων - Τούρκων, το ρόλο των ευρωπαϊών διπλωματών στην εξέλιξη της πολεμικής σύρραξης περιγράφοντας το ανθρώπινο δράμα των δύο μικρών λαών που σφαγιαστήκαν στο βωμό των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων.

Η συγγραφέας βίωσε άμεσα τα γεγονότα του πολέμου, της καταστροφής και του ξεριζωμού αλλά η ιστορία που διηγείται είναι του Μανώλη Αξιώτη, ενός Μικρασιάτη φαντάρου, του οποίου η ζωή αλλάζει δραματικά λόγω των γεγονότων. Άρα αποτελεί εξωδιηγητικό - ετεροδιηγητικό τύπο αφηγήτριας. Άλλωστε, η Σωτηρίου ήταν μόλις δέκα χρονών όταν η οικογένειά της εγκατέλειψε το Αιδίνιο και ως εκ τούτου δε θα μπορούσε να διηγηθεί μια ιστορία τέτοιου μεγέθους, όπως αυτή. Συγκεκριμένα, η πλοκή της υπόθεσης αρχίζει από τα ειρηνικά χρόνια συμβίωσης Ελλήνων - Τούρκων κατά τη διάρκεια των οποίων επικρατεί αγάπη και φιλία. Ο χώρος όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα είναι σ' ένα χωριό της Εφέσου, τον Κιρκιντζέ. Εκεί ο ήρωάς μας μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον πατριαρχικό λόγω της αυστηρής προσωπικότητας του πατέρα του, μαζί με τα πέντε αδέρφια του, την αδερφή του και τη μητέρα του. Με την ενηλικίωσή του ο Μανώλης φεύγει για τη Σμύρνη με σκοπό να μάθει την δουλειά του εμπόρου. Εκεί μυείται στις ομορφιές, στις διασκεδάσεις αλλά και στην κερδοσκοπία που θα πρέπει να αποκτήσει αν θέλει να γίνει σωστός έμπορος, τακτική όμως που δεν του ήταν προσφιλής λόγω της τιμιότητάς του. Μετά από πολλές διαφορετικές δουλειές που έκανε, γυρνά πίσω στο χωριό του έπειτα από το θάνατο του

πατέρα του, με σκοπό μαζί με τα αδέρφια του να εργαστούν στα χωράφια που τους άφησε ο πατέρας του. Η εργασία δε θα διαρκέσει πολύ αφού γίνεται επιστράτευση λόγω του Α παγκοσμίου πολέμου και ο Μανώλης αναγκάζεται να οδηγηθεί στα διαβόητα Τάγματα εργασίας, όπου οι συνθήκες που επικρατούν είναι απάνθρωπες. Ο ήρωάς μας αποφασίζει να καταταχτεί, αλλά σύντομα δραπετεύει με ένα φίλο του και έπειτα από μια εξαντλητική πορεία φθάνει στον Κιρκιντζέ, όπου η μητέρα του τον φυγαδεύει στο σπίτι τους. Σύντομα όμως, θα τον εντοπίσουν και για άλλη μια φορά θα οδηγηθεί στα αμελέ ταμπουρού, όπου λίγο πριν τελειώσει ο πόλεμος θα αποδράσει για μια ακόμη φορά. Ο Μανώλης με το τέλος του πολέμου ασχολείται με την επέκταση της οικογενειακής περιουσίας η οποία αυξάνει σε συνδυασμό και με την απελευθέρωση της Σμύρνης από τα ελληνικά στρατεύματα. Παράλληλα, αποφασίζει να παντρευτεί με την Κατίνα, μια κοπέλα ανώτερου μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου. Η ευτυχία τους τελειώνει σύντομα, γιατί ο Μανώλης θα καταταγεί αυτή τη φορά στο πλευρό των ελληνικών στρατευμάτων – και μάλιστα με μεγάλη προθυμία– για την διατήρηση της ελευθερίας στη Μικρά Ασία και για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η Κατίνα θα τον εγκαταλείψει, κάποια από τα αδέρφια του θα σκοτωθούν ενώ ο ίδιος θα καταφέρει να σωθεί φθάνοντας στη Σμύρνη όπου θα συναντηθεί με την οικογένειά του. Τα βάσανά του δεν έχουν τέλος , αφού συλλαμβάνεται από τους Τούρκους για να οδηγηθεί αιχμάλωτος στα ενδότερα της Τουρκίας, με τα

Τάγματα εργασίας. Για άλλη μια φορά, χάρη στην οξυδέρκειά του καταφέρνει να δραπετεύσει και να φθάσει με ένα μικρό ψαροκάικο στην Ελλάδα.

Η ιστορία που παρουσιάζει η Διδώ Σωτηρίου εμπεριέχει πολλές λεπτομέρειες για πολλά ζητήματα. Συγκεκριμένα, περιγράφει πως ήταν η ζωή τις ειρηνικές μέρες, τη ζωή στη Σμύρνη, κατά τη διάρκεια του πολέμου και τις συνθήκες διαβίωσης στα τάγματα εργασίας. Η ενασχόλησή της όμως με όλο το φάσμα της ιστορικής πραγματικότητας που συνθέτει το κοινωνικό πλαίσιο της ατμόσφαιρας στη Μικρά Ασία από το 1910 έως το 1922, βοηθά τον αναγνώστη να πληροφορηθεί επακριβώς ώστε να αποκτήσει μια πληρέστερη εικόνα της εποχής εκείνης. Όπως προανέφερα, με το βιβλίο αυτό ασκείται ένα δριμύ κατηγορώ, κυρίως στους ξένους ιμπεριαλιστικούς κύκλους, γιατί με τα διπλωματικά τους παιχνίδια διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην έξαρση των παθών και τελικά στην μικρασιατική καταστροφή. Για τη Σωτηρίου, κύριοι υπαίτιοι της συμφοράς ήταν οι ξένοι: οι Γερμανοί, που ξεσήκωναν τους Τούρκους εναντίον των «γκιαούρηδων» στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, και στη συνέχεια οι Αγγλογάλλοι, που έσπρωξαν τον Βενιζέλο σε μια τυχοδιωκτική εκστρατεία – όλοι, εννοείται, για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Σε πολλά σημεία του βιβλίου υπογραμμίζεται η καθοριστικής σημασίας εμπλοκή των ξένων δυνάμεων, οι οποίες με την άσκηση προπαγάνδας μέσω των εφημερίδων κυρίως, υπέσκαπταν

σταδιακά την ελληνοτουρκική φιλία. Το παρακάτω απόσπασμα είναι ενδεικτικό:

« Κακά μαντάτα σου φέρνω, πατέρα, είπε. Οι Τούρκοι παράγιναν μουφλούζηδες. Τους τρώνε τ' αφτιά ένα σωρό πράχτορες Γερμανοί, Ταλιάνοι, Φράγκοι. Στο Μπευρούτ αντάμωσα το Νουρήμπεη και μου δωσε ένα φυλλάδιο που κυκλοφόρησε στη Μέση Ανατολή.....Αν πεινούμε και υποφέρουμε μεις οι Τούρκοι - έγραφε το φυλλάδιο - αιτία είναι οι γκιαούρηδες που στα χέρια τους κρατούν τον πλούτο μας και το εμπόριό μας, Ως τότε όμως θα ανεχόμαστε την εκμετάλλευσή και τις προκλήσεις τους; Μπουκοτάρετε τα προϊόντα τους.....Τι τι θέλετε τη φιλία τους; Ποιο το όφελος να συναδελφώνεσθε και να τους προσφέρετε με τόση ειλικρίνεια την αγάπη και τον πλούτο μας.....»

Το παραπάνω απόσπασμα αποδεικνύει τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν για να σπιλώσουν την ελληνική υπόληψη και για να δημιουργήσουν αισθήματα ζήλιας και εχθρότητας. Σε άλλα σημεία διαφαίνεται ακόμα περισσότερο η πρότερη καλή σχέση και τα πρώτα στάδια αλλοίωσής της:

«Ποιος τον πονήρεψε τον Τούρκο;»

« Το συμφέρο του και ο Γερμανός, αποκρίθηκε ο Γιάβωκος ο φαναρτζής»

« Το συμφέρον το είναι να μας έχει πλησίον του, είπε ο δάσκαλος. Είμεθα ο εγκέφαλός του. Οι απλοί άνθρωποι το γνωρίζουν και μας αγαπούν»

« Μας αγαπούσανε να λες, κυρ δάσκαλε, του αποκρίθηκα. Τώρα μαθαίνουνε να μας μισούνε και να ζούνε δίχως εμάς.....»

Η Σωτηρίου υποστηρίζει ότι η ανικανότητα των ξένων δυνάμεων να παρεισφρήσουν στους μικρασιατικούς εμπορικούς και οικονομικούς κύκλους και να γίνουν οι κυρίαρχοι του παιχνιδιού, οφείλεται στην επικράτηση των Ελλήνων, οι οποίοι δεν είναι το ίδιο χειραγωγίσσιμοι, όπως οι Τούρκοι, οι οποίοι λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου δεν ήταν σε θέση να επικρατήσουν. Έτσι, οι εγκληματικές ενέργειες, στις οποίες προέβησαν για να διαγραφούν οι Έλληνες από την περιοχή, ήταν αναπόφευκτες, έστω και αν έπρεπε να ξεριζωθεί ο ελληνισμός από εδάφη που, όπως αναφέρεται στο βιβλίο αποτελούν *«τσιφλίκι των αρχαίων ημών προγόνων»*. Το παρακάτω απόσπασμα είναι το πλέον κατάλληλο για να δηλώσουμε με βεβαιότητα την θέση της Σωτηρίου για τις ξένες δυνάμεις:

« Υπεύθυνοι δεν είναι μονάχα οι Τούρκοι. Οι συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί, που κρατούσανε στα χέρια τους τον πλούτο και τα κλειδιά της Ανατολής, έπρεπε να φύγουν απ' τη μέση, γιατί ήτανε εμπόδιο για το γερμανικό επεκτατισμό κι αργότερα για τους κεφαλαιούχους που στεκόντανε πίσω απ' την Αντάντ. Πάνω στη σιδηροδρομική γραμμή, που ξεκινούσε απ' τη Βαγδάτη και τη Μουσούλη κι έφτανε ίσαμε το λιμάνι της Σμύρνης, διασχίζοντας τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής και τα μυθικά πλούτη της Μικρασίας, εκεί πάνω κυλούσαν τα πιο άτιμα και

πανούργα όνειρα της οικονομικής κυριαρχίας των ξένων μονοπωλίων. Η ιστορία για το χρυσόμαλλο δέρασ συνεχιζότανε...»

Οι ξένες δυνάμεις με τις ενέργειές τους άλλαξαν την μέχρι τότε πραγματικότητα όπου Έλληνες και Τούρκοι, όπως λέει ο Μανώλης «*τρώγανε ψωμί μαζί μας και κοιμόντανε στα στρώματά μας. Το ίδιο κάνανε και οι δικοί μας όταν πήγαιναν όταν πήγαιναν κατά τα τουρκοχώρια...*». Και αν και υπάρχουν πολλά τέτοια σημεία που περιγράφουν την πρότερη ειρηνική ζωή, υπάρχουν και άλλα που περιγράφουν την άσχημη πλευρά της σχέσης που δημιουργήθηκε, αλλά είναι λίγες οι φορές που υπάρχουν επίθετα πικρόχολα και, όταν υπάρχουν χρησιμοποιούνται όχι από τον πρωταγωνιστή αλλά από άλλους που δεν κατέχουν κάποιο σημαντικό ρόλο στην ιστορία. Είναι ενδεικτικό ότι τις περισσότερες φορές που γίνεται αναφορά στο τούρκικο γένος, έχει θετική χροιά και όχι αρνητική, όπως θα περίμενε κανείς. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται σε γενικές γραμμές ως ένας λαός εύκολα χειραγωγούμενος εξαιτίας του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου του, αλλά χωρίς κακία για τους Έλληνες. Αντιθέτως, οι δύο λαοί παρουσιάζονται ως αλληλοσυμπληρούμενοι, αφού ταιριάζουν παρ' όλο που έχουν διαφορετική θρησκεία. Αξίζει, να αναλογιστούμε το γεγονός της συνύπαρξης των δύο λαών ως εξαιρετικής σημασίας, διότι παρ' όλο που και για τους δύο η θρησκεία είναι το σημαντικότερο κομμάτι της ζωής τους, αυτό δεν αποτέλεσε εμπόδιο για την καλλιέργεια μιας δυνατής φιλίας. Τέλος, δε θα μπορούσα να μην αναφέρω ότι και οι Έλληνες μπαίνουν στο στόχαστρο για την

επίδειξη άσχημης συμπεριφοράς, δικαιολογώντας έτσι την άποψη ότι η Διδώ Σωτηρίου έχει ως σκοπό να δείξει την ασχήμια του πολέμου όχι μόνο όπως την βίωσαν οι Έλληνες αλλά και οι Τούρκοι (*« Κοπήκανε οι μισθοδοσίες. Ο νους τριγύριζε στο πλιάτσικο.....Η κατάντιά μας μου θύμιζε τον τούρκικο στρατό στα 14 κι η καρδιά μου μάτωνε...»*).

Σημαντικό κομμάτι κατέχει και η συχνή αναφορά πολλών ιστορικών στοιχείων που συνθέτουν την ιστορική πραγματικότητα της εποχής. Εκτός, από την περιγραφή του πολέμου και των ταγμάτων εργασίας, στο βιβλίο περιέχονται και άλλα όπως στοιχεία για τους Βαλκανικούς πολέμους, τη δράση των Γερμανών στην Τουρκία, τη γενοκτονία των Αρμενίων, την δράση του Λένιν στη Ρωσία, την δράση του Κεμάλ και για τις συνθήκες που πάρθηκαν για την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Τα Ματωμένα Χώματα είναι ένα αξιοθαύμαστο έργο της λογοτεχνίας αλλά και της ιστορικής επιστήμης, το οποίο επιτρέπει την δυνατότητα θέασης του μικρασιατικού πολέμου από την μεριά και των δύο λαών, παρουσιάζοντάς τον με απόλυτη αντικειμενικότητα και χωρίς ίχνος δημαγωγίας.

ΒΙΒΛΙΟ: ΕΔΩ ΣΜΥΡΝΗ....ΕΔΩ ΣΜΥΡΝΗ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, ΑΘΗΝΑ 1985

Το βιβλίο της Ιφιγένειας Χρυσοχόου αποτελεί μια δυναμική κραυγή απέναντι στα γεγονότα της μικρασιατικής καταστροφής, τα οποία σημάδεψαν την ζωή και την καρδιά της συγγραφέως, η οποία από την αρχή δηλώνει ότι είναι και η πρωταγωνίστρια του βιβλίου. Προφανώς πρόκειται για εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό αφηγητή, αφού παρουσιάζει την δική της ιστορία ως αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων που διηγείται. Το γεγονός αυτό προσδίδει στο κείμενο μια αυθεντικότητα αφού ο αναγνώστης εκ

των προτέρων γνωρίζει ότι όλα αυτά που θα διαβάσει προέρχονται από το στόμα ενός αληθινού πρόσφυγα. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται τα τεκτενόμενα είναι μοναδικός, αφού το μεγαλύτερο βάρος δίνεται στην εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων με πραγματικά λυρικό τρόπο. Η συγγραφέας άλλωστε βίωσε την μικρασιατική καταστροφή άμεσα, αφού η καταγωγή της είναι από τη Σμύρνη και μετά τα γεγονότα του 1922 κατέληξε πρόσφυγας στην Θεσσαλονίκη, γεγονός που συμβάλλει στην ουσιαστική περιγραφή των συνθηκών που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο.

Το βιβλίο μας μεταφέρει στην Σμύρνη εξήντα τρία χρόνια μετά την καταστροφή του 1922. Η ηρωίδα (Ιφιγένεια Χρυσόχου) ξεκινά το ταξίδι της από την Ελλάδα το 1985 για τη Σμύρνη, προκειμένου να ξαναβρεθεί στην προσωπική της πατρίδα. Εκεί αναπολεί όλες τις ωραίες στιγμές με τα συγγενικά της πρόσωπα και εκδηλώνει τον τεράστιο θαυμασμό της για την άλλοτε ελληνοκρατούμενη Σμύρνη. Νοιώθει μοναξιά αφού δε μπορεί να μοιραστεί τις ανησυχίες τις και τις αναμνήσεις τις με κάποιον που να μπορεί να συμμεριστεί το θαυμασμό της και το νόστο για την χαμένη πατρίδα. Έτσι, ξεκινά μια ιδιόζουσα συζήτηση μεταξύ της ηρωίδας- αφηγήτριας και της προσωποποιημένης, ως χαροκαμένης μάνας, Σμύρνης. Οι δύο γυναίκες αρχίζουν μία συζήτηση, στην οποία τίθενται πολλά ζητήματα, όπως η πρότερη ζωή των Ελλήνων στη Σμύρνη, η ακμή του ελληνικού στοιχείου, η λεηλασία της Σμύρνης από τους Τούρκους, οι χαμένες οικογένειες,

η θεική καταγωγή της Σμύρνης και τέλος η ζωή των προσφύγων στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς συζήτησης δίνονται κάποια στοιχεία από την ζωή της αφηγήτριας, όπως ότι έφυγε μικρό κορίτσι από τη Σμύρνη και παντρεύτηκε στην Θεσσαλονίκη. Η πρωταγωνίστρια του βιβλίου δεν είναι η αφηγήτρια αλλά ουσιαστικά η Σμύρνη, η οποία παρουσιάζεται ως άνθρωπος που πονάει, υποφέρει, λυπάται και νοσταλγεί τις παλιές ευτυχισμένες μέρες όπου το ελληνικό στοιχείο επικρατούσε στη πόλη και σε όλη τη Μικρά Ασία.

Καθ' όλη την αφήγηση, αναφέρονται πολλά ιστορικά γεγονότα της εποχής και επιχειρείται μια προσπάθεια διερεύνησης των αιτιών της καταστροφής. Παράλληλα, η συγγραφέας αποδίδει ευθύνες στην ευρωπαϊκή πολιτική ηγεσία για την κατάληξη του μικρασιατικού πολέμου. Τα ιστορικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται είναι ποικίλα και αναφέρονται κυρίως στην πολιτική που οδήγησε στην σταδιακή εκτόπιση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και κυρίως στην καταλυτική για την πορεία του πολέμου εμφάνιση του Κεμάλ. Λέει χαρακτηριστικά:

« Μα ο Κεμάλ αποδείχτηκε χειρότερος κι απ' τους πιο αιμοβόρους σουλτάνους. Εχθρούς λογάριαζε όλους τους χριστιανούς. Στόχος του να εξολοθρέψει Έλληνες και Αρμένιους. Στον Πόντο μεταχειρίστηκε τα πιο απάνθρωπα μέσα, για να εξοντώσει τον ανδρικό πληθυσμό..... Το μίσος του ενάντια στον κλήρο ήταν τρομερό. Σταύρωνε,. κρεμούσε, πετάλωνα.»

Την ίδια συμπεριφορά, που περιγράφεται στο παραπάνω απόσπασμα, η συγγραφέας την προσδίδει και στο τουρκικό λαό. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται ως ένας λαός εξαγριωμένος και γεμάτος μίσος για τους Έλληνες που ακμάζουν στην Σμύρνη. Η ευκαιρία που τους δόθηκε με τα γεγονότα του 1922 ήταν η αφορμή για να μπορέσουν να εκδηλώσουν τα αισθήματα μίσους και ζήλειας που έκρυβαν όλα τα χρόνια της ελληνικής κυριαρχίας στα τουρκικά εδάφη.

« Θυμάμαι το 1922 όταν ξεχώριζαν έναν έναν τους άντρες, για να τους στείλουν στην αιχμαλωσία ή στο θάνατο. Όταν βίαζαν τις γυναίκες, όταν λεηλατούσαν τα σπίτια...»

Στο παραπάνω απόσπασμα διαφάνεται η πίκρα και η απογοήτευση της αφηγήτριας για τις περασμένες αλλά όχι ξεχασμένες άσχημες καταστάσεις που είχαν βιώσει ως αποτέλεσμα της ήττας του ελληνικού στρατού στο Σαγγάριο. Η στάση των Τούρκων και η άσχημη συμπεριφορά που έδειξαν αναφέρεται πολύ συχνά από την Χρυσόχοου στο βιβλίο παρουσιάζοντάς τους ως ένα αμόρφωτο και απολίτιστο λαό που δεν δίστασε να εξολοθρεύσει μια ολόκληρη πολιτεία από το μίσος. Αξιζει να σημειωθεί όμως, ότι, παρ' όλο που περιγράφει την εκδικητική τους στάση με πολλές λεπτομέρειες, παραμένει διαλλακτική απέναντί τους ως προς το λόγο που τους οδήγησε στη υιοθέτηση τέτοιων πρακτικών συμπεριφοράς. Όπως, ο Κονταξής έτσι και η Χρυσόχοου τους δικαιολογεί, υποστηρίζοντας ότι ο τουρκικός λαός εξαιτίας του πολύ χαμηλού μορφωτικού του

επιπέδου είναι επιρρεπής στις ξένες επιδράσεις και συνωμοσίες των πολιτικών. Έτσι, αποδίδει τις ευθύνες για την σύρραξη των δύο άλλοτε αγαπημένων λαών στην άσκηση προπαγάνδας και εμπότισης ιδεών από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα :

« Γιατί, γιατί, γιατί; Γιατί η καταστροφή του 1922;.....Γιατί η δικτατορία κήρυξε τον πόλεμο στους ειρηνόφιλους, τους πρωτοπόρους, τους σκαπανείς των νέων ωραίων ιδεών; Γιατί εμπνέουν στο λαό, και σ' όλους τους λαούς του κόσμου, αισθήματα αντίθετα στα συμφέροντά τους; Γιατί τους γαλουχούν με την εμπάθεια, το φανατισμό, τη μισαλλοδοξία, ώστε με την πρώτη ευκαιρία να τους ξαποστείλουν στο μακελειό;» Επίσης:

«Οι λαοί είναι καλοί. Έχουν ευαισθησία, φιλότιμο. Θύματα όμως της αμάθειας, φανατίζονται και μπορεί να μεταμορφωθούν σε θηρία.»

« Αιτία της καταστροφής μας ήταν οι σύμμαχοι, το παλάτι , η διχόνοια.»

Είναι φανερό ότι η Χρυσόχοου θεωρεί την ευρωπαϊκή υποκίνηση των πολιτικών πραγμάτων υπεύθυνη για την όλη κατάσταση. Η απόδοση ευθυνών στους Τούρκους θα θεωρείτο αμφίβολη αφού πρόκειται για ένα λαό χωρίς μόρφωση και επιρρεπή στην προπαγάνδα. Σε άλλο σημείο του βιβλίου, τονίζει άλλωστε και την καλοσύνη των Τούρκων: *« Πήγα στο Μπουτζά, στον Κουκλουτζά. Πολύ ευγενικοί, πολύ φιλόφρονες οι άνθρωποι. Θερμότατη η υποδοχή. Καλοσυνάτος, άκακος ο λαός.»*

Το σημείο στο οποίο επιμένει η Χρυσόχοου κατά των Τούρκων είναι ότι η Σμύρνη είναι ελληνική και όχι τουρκική. Ανήκει δικαιοματικά στους Έλληνες αφού για αυτό έχουν φροντίσει οι πρόγονοι από την αρχαιότητα με τα αξιοθαύμαστα έργα τέχνης που δημιούργησαν. Θεωρεί αδικία την κατοχή τους απ.ο τους Τούρκους αφού ιστορικά ανήκουν στους Έλληνες. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι αποδεικτικό αυτής της άποψης:

« Ολόκληρες πολιτείες με ιστορία και μεγάλο πολιτισμό, τώρα, ερειπωμένες, έγιναν τ' αξιοθέατα και το καύχημα της Τουρκίας. Αλήθεια, Σμύρνη, τι σχέση έχουν οι Τούρκοι με τους προγονικούς μας θησαυρούς; Όλα, όλα ξεφωνίζουν για ελληνική καταγωγήκαι προέλευση. Όλα το μαρτυράνε. Αγάλματα, αψίδες, κίονες, κιονόκρανα, βάθρα, παραστάδες, αμέτρητα γλυπτά και ανάγλυφα, μωσαικά και ψηφιδωτά, Μαϊάνδροι και λογής διακοσμητικά στοιχεία , λεπτουργήματα σε πολύτιμα μέταλλα, λαξευτά σε πολύτιμους ή ημιπολύτιμους λίθους και χίλια άλλα.»

Στη δεύτερη φάση του μυθιστορήματος παρουσιάζεται ο τρόπος ζωής των προσφύγων στην Ελλάδα καθώς και η αντιμετώπισή τους από τους Έλληνες. Εντούτοις, η συγγραφέας δεν επιμένει πάρα πολύ στον κοινωνικό αποκλεισμό που αρχικά αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες αλλά στην οργάνωση συνεταιρισμών που δημιουργήθηκαν για με σκοπό την διατήρηση της συλλογικής ταυτότητας και των εθίμων. Η διαρκής αναφορά της Χρυσόχοου είναι η νοσταλγία για την χαμένη πατρίδα, η ευτυχισμένη ανάμνηση, η οποία όμως δε συνοδεύεται από ελπίδα για

επιστροφή « Οι Τούρκοι μας ξεριζώσανε απ' τη γη των προγόνων.
Εμείς ριζώσαμε στην Ελλάδα, τη δεύτερη μας πατρίδα, τη μητέρα
μας, όπως λέγαμε. Δεν ξεχνάμε τις πατρίδες, όμως δεν έχουμε
βλέψεις» λέει η Χρυσόχοου.

ΒΙΒΛΙΟ: ΟΙ ΒΟΥΚΕΦΑΛΟΙ 1922

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΕΝΕΔΑΚΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ. ΑΘΗΝΑ 1991

Το βιβλίο του Ανδρέα Νενεδάκη είναι μια πολύ ευχάριστη εξαίρεση
– από θέμα περιεχομένου – μεταξύ των υπόλοιπων βιβλίων που
εξέτασα, αφού αναφέρει πως βίωσαν την μικρασιατική
καταστροφή, οι Έλληνες στην Ελλάδα και συγκεκριμένα οι κάτοικοι
του χωριού Μπεντένια της Κρήτης. Ειδικότερα, το θέμα του βιβλίου
πραγματεύεται τη δράση των προξένων των μεγάλων δυνάμεων,
οι οποίοι ορίζουν την τύχη του νησιού. Γύρω τους στριφογυρίζουν
οι βενιζελικοί, οι βασιλικοί, οι φαινομενικά άχρωμοι Τούρκοι, οι
αχμάκηδες, οι ερεκλήδες και οι λαθρέμποροι μαζί με το αρχοντολόι

και το λαό. Όλοι αυτοί συνθέτουν την εικόνα του νησιού αλλά οι πραγματικοί άρχοντες είναι οι πρόξενοι, αφού αυτοί είναι που κανονίζουν την διανομή του αλατιού, του πετρελαίου και του χαρουπόψωμου, ενισχύουν ή αποδυναμώνουν την επιστράτευση, καθοδηγούν τους φυγόδικους, τους φυγόστρατους και τους λιποτάχτες ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Και μετά την καταστροφή του 1922 - ενώ είναι και οι ίδιοι υπεύθυνοι - πρωτοστατούν στις λιτανείες, στους εράνους για τους πρόσφυγες και φαίνονται οι θεματοφύλακες των ιερών και των οσίων, χωρίς να αποχωρίζονται όμως ποτέ την πλούσια ζωή τους. Οι σημαντικότεροι πρόξενοι είναι της Αγγλίας, ο Βους, και της Γαλλίας, ο Λαρδότυρος, οι οποίοι βρίσκονται σε συνεχή ανταγωνισμό.

Το βιβλίο ξεκινά με την περιγραφή των κατοίκων του νησιού και με την εξιστόρηση των προσωπικών τους ιστοριών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους. Έτσι, αρχικά έχουμε μια αναδρομή στο παρελθόν. Στη συνέχεια περιγράφει την δράση των προξένων με βάση τώρα το παρόν. Στις ιστορίες που παρουσιάζονται υπάρχουν και Τούρκοι κάτοικοι, οι οποίοι δε φαίνεται να διαχωρίζονται σε σημασία από τους Έλληνες. Παρουσιάζονται να συνυπάρχουν ειρηνικά με τους Έλληνες και να έχουν αναπτύξει φιλίες δυνατές μαζί τους. Η εικόνα που δίνεται είναι παρόμοια με αυτή που συναντάμε στις περιγραφές των υπολοίπων κειμένων, όταν γίνεται αναφορά στην ειρηνική ζωή στη Μικρά Ασία πριν τον πόλεμο. Βέβαια κατά τη διάρκεια του πολέμου τα συναισθήματα

αλλάζουν και παρατηρούνται κάποια εκδικητικά περιστατικά εναντίον τους. Όμως, όπως και στα υπόλοιπα κείμενα δεν είναι πράξεις των πρωταγωνιστών αλλά του ευρύτερου περιβάλλοντός τους. Εδώ ο πρωταγωνιστής- ο οποίος είναι και ο αφηγητής- και η οικογένειά του είναι φίλοι με τους Τούρκους και έχουν αναπτύξει σταθερή φιλία. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται και εδώ ως ένας λαός αμόρφωτος αλλά όχι απολίτιστος. Αντιθέτως, οι πρόξενοι, αν και μορφωμένοι, είναι οι απολίτιστοι, αφού δεν διστάζουν να εκμεταλλεύονται τους πάντες προς το συμφέρον τους.

Και σε αυτό το βιβλίο δεν λείπουν οι πολιτικές αναλύσεις που αφορούν κυρίως την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων στην Ελλάδα και τη δράση των Μεγάλων Δυνάμεων όσον αφορά την κατάσταση που επικρατεί στην Μικρά Ασία. Παρομοίως, οι ευθύνες καταλογίζονται στις ξένες δυνάμεις.

Τέλος, ο αφηγητής εναλλάσσεται από εξωδιηγητικός - ετεροδιηγητικός σε εξωδιηγητικός- ομοδιηγητικός. Φυσικά, η αφήγηση είναι μεταγενέστερη του χρόνου δράσης των γεγονότων.

ΒΙΒΛΙΟ: Η ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ, ΕΞΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1997

Το βιβλίο *Η αιχμαλωσία, Έξοδος από τη Σμύρνη* αποτελεί δύο μαρτυρίες προσφύγων τις οποίες ο Γιώργος Δεληγιάννης κατέγραψε και μας τις παραθέτει με δικά του λόγια σε μορφή ενός σύντομου διηγήματος. Ο Δεληγιάννης σύντομα και χωρίς πολλές λεπτομέρειες προσπαθεί να δώσει το κλίμα της αιχμαλωσίας ενός άνδρα, του Νίκου Καλαϊντζή, των συνθηκών που επικρατούσαν στα τάγματα εργασίας και παράλληλα να δείξει την ταυτόχρονη πορεία της οικογένειάς του προς την σωτηρία, δηλαδή την μεταγωγή τους στην Ελλάδα. Ο Νίκος Καλαϊντζής είναι ο ήρωας του πρώτου μέρους του διηγήματος, το οποίο αναφέρεται στην αποτυχημένη προσπάθεια του να μεταφερθεί μαζί με την οικογένειά του στην Ελλάδα και στην μεταφορά του στα γνωστά τάγματα εργασίας. Ο ήρωάς μας αρχικά οδηγείται σε μία περιοχή

όπου μαζί με άλλους αιχμαλώτους επιλέγονται να εργαστούν σε ένα Τούρκο μυλωνά. Ο Τούρκος μπέης αποδεικνύεται φιλέσπλαυχνος και αντιμετωπίζει τους Έλληνες αιχμαλώτους συμπονετικά χωρίς το παραμικρό ίχνος μίσους ή κακίας σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Τούρκους. Ξαφνικά, έρχεται ειδοποίηση ότι οι Έλληνες αιχμάλωτοι θα οδηγηθούν σε ελληνικά εδάφη με ανταλλαγή. Ο ήρωάς μας όμως οδηγείται τελικά σε τάγμα εργασίας στα βάθη της Τουρκίας όπου και εκεί όμως χρησιμοποιώντας την εξυπνάδα του θα καταφέρει να ξεφύγει και να καταλήξει τελικά στην ελεύθερη Ελλάδα. Στο δεύτερο μέρος του διηγήματος ο αφηγητής παραθέτει τις δυσκολίες της οικογένειας του Νίκου μέχρι να μεταφερθούν στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, αναφέρει τις δύσκολες μέρες της πυρπόλησης της Σμύρνης, όπου περιφέρονταν μέσα στη Σμύρνη προσπαθώντας να ξεφύγουν από τους αγριεμένους Τσέτες και Τούρκους, αντικρίζοντας σκηνές φρίκης και ακραίων περιστατικών. Η οικογένεια Καλαϊντζή καταφέρνει τελικά να μεταφερθεί στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Πάρο όπου οι ντόπιοι τους υποδέχονται φιλικά, πρόθυμοι να τους βοηθήσουν και να τους συμπαρασταθούν.

Το συγκεκριμένο διήγημα δεν αναφέρει ιστορικά ντοκουμέντα της εποχής αλλά περιορίζεται να αποδώσει και αυτό με τη σειρά του τις ευθύνες για την μικρασιατική καταστροφή στην πολιτική των συμμαχικών ευρωπαϊκών δυνάμεων « Ξένες εταιρείες κι αντικρουόμενα συμφέροντα μεγάλων μικροπρεπών που την περιτριγυρίζουν για να την ληστέψουν, σαν τις χωριάτισσες που

σκύλεψαν την πεθαμένη Ορτάνς στον Αλέξη Ζορμπά του Καζαντζάκη». Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο συγγραφέας δεν σχολιάζει σχεδόν καθόλου την άσχημη συμπεριφορά και το μίσος των Τούρκων αλλά αντιθέτως αναφέρει περισσότερο την θετική και φιλόνηθρωπη στάση που κράτησαν μερικοί απέναντι στους πρωταγωνιστές του διηγήματος. Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό της παραπάνω διαπίστωσης και είναι λόγια ενός Τούρκου στο Νίκο:

« Εγώ τώρα που θα φύγω θα πάω στο συνταγματάρχη και θα τον παρακαλέσω, θα του πω τις καλοσύνες που έκανες σε μας και θα τον πείσω να πας πάλι στους φούρνους, εκεί που είμαστε» .

Τέλος, ο συγγραφέας είναι εξωδιηγητικός - ετεροδιηγητικός αφηγητής αφού διηγείται τις ιστορίες άλλων ανθρώπων και φυσικά η αφήγηση είναι μεταγενέστερη των γεγονότων της δράσης.

ΒΙΒΛΙΟ: ΚΑΠΟΤΕ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΚΟΝΤΑΞΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ 2001

Με το βιβλίο του *Κάποτε στη Σμύρνη* ο Χρήστος Κονταξής μας μεταφέρει στη Σμύρνη, ξεκινώντας από το 1919 και καταλήγοντας το 1922 στην Ελλάδα όπου προσήλθαν ως πρόσφυγες εξαιτίας της μικρασιατικής καταστροφής οι ήρωες του μυθιστορηματός του. Η ιστορία που παρουσιάζεται έχει ως κεντρικό ήρωα το Νίκο Σπαρτάλη ο οποίος κάνει σχέδια για το μέλλον του με την αρραβωνιαστικιά του, τα οποία όμως διακόπτονται απότομα λόγω των εξελίξεων που επικρατούν στη Σμύρνη. Οι υπόλοιποι ήρωες που δρουν στο βιβλίο είναι η αρραβωνιαστικιά του Νίκου η Δέσποινα και η οικογένειά του που την απαρτίζει ο πατέρας του Γιώργος, η μητέρα του η Σπαρτάλαινα και τα τρία αδέρφια του η Ελένη, ο Τάσος και ο Τρύφωνας. Το βιβλίο ξεκινά με την απελευθέρωση της Σμύρνης το 1919 από τα ελληνικά στρατεύματα και την επιβολή της ελληνικής διοίκησης στη πόλη. Ο ήρωας παράλληλα σχεδιάζει

την εξέλιξη της επαγγελματικής του πορείας με σκοπό να επεκτείνει της δουλειά του πατέρα του στο εμπόριο καθώς και τον επικείμενο γάμο του με τη Δέσποινα. Παράλληλα, ο πόλεμος στα βάθη της Τουρκίας συνεχίζεται υπέρ των Τούρκων αυτή τη φορά. Η ατυχής εξέλιξη του πολέμου έχει ως άμεση συνέπεια την επιστράτευση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και φυσικά του Νίκου, ο οποίος εμποτισμένος με το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, θα ακολουθήσει τα ελληνικά στρατεύματα για την διασφάλιση της ελευθερίας των Ελλήνων της Σμύρνης. Ο πόλεμος τελειώνει με τον ελληνικό στρατό να βγαίνει νικημένος μετά την μάχη στο Σαγγάριο, όπου ο Νίκος αντίκρισε την φρικαλεότητα και την αγριότητα των γεγονότων, καταφέρνοντας όμως να παραμείνει ζωντανός και να επιστρέψει στη Σμύρνη όπου τον περιμένει η οικογένειά του και μια Σμύρνη με διάχυτη την έχθρα του τουρκικού λαού. Τα βάσανα δεν έχουν τέλος για την οικογένεια Σπαρτάλη, αφού ναι μεν καταφέρει να φύγει με πλοίο για την ελεύθερη Ελλάδα αλλά χωρίς το Νίκο, ο οποίος συλλαμβάνεται από τις τουρκικές αρχές για να οδηγηθεί με τα τάγματα εργασίας στα βάθη της Τουρκίας. Εκεί ο ήρωάς μας θα παλέψει για να επιβιώσει από βέβαιο θάνατο αφού οι περισσότεροι ή δολοφονούνται ή πεθαίνουν από την πείνα και την χολέρα. Τελικά ο Νίκος σε συνεργασία με άλλους πέντε αιχμαλώτους θα καταφέρει να αποδράσει και τελικά να βρει πλοίο για την μεταφορά του στη Ελλάδα όπου θα ψάξει την οικογένειά του και θα την

ανακαλύψει σε ένα συγγενικό του σπίτι σε μια περιοχή της Αθήνας.

Σκοπός του συγγραφέα είναι ευσύνοπτα και με πλήρη χρονική ακολουθία να δοθεί το ιστορικό της απελευθέρωσης, της καταστροφής της Μικράς Ασίας και της προσφυγιάς, αλλά και της ζωής στη Σμύρνη, της ακμής του ελληνικού στοιχείου μέσα από τα μάτια ενός νεαρού Μικρασιάτη Έλληνα. Προσπαθεί να δώσει, όχι αποσπασματικά, αλλά συγκεντρωτικά το τι συνέβει τότε και γιατί, μέσα από τον ίδιο το πρωταγωνιστή της ιστορίας βασιζόμενος στη μαρτυρία του. Ο ίδιος ο συγγραφέας στο πρόλογο του βιβλίου του δηλώνει ότι ο ίδιος δεν είναι πρόσφυγας αλλά απλώς μεταφέρει τη δραματική ιστορία ενός άλλου.

Η αφήγηση ξεκινά με τον πρωταγωνιστή του βιβλίου να εκδηλώνει τον ενθουσιασμό του για την απελευθέρωση της Σμύρνης. Όλη η εξέλιξη της ιστορίας παρουσιάζεται μέσα από τα μάτια του Νίκου Σπαρτάλη σαν να έγραψε ο ίδιος τα γεγονότα της μυθιστορηματικής πλοκής. Έτσι, ενώ εκ των προτέρων γνωρίζουμε ότι ο συγγραφέας δεν είναι και ο πρωταγωνιστής της ιστορίας, διαβάζοντας μας δίνεται η εντύπωση ότι συγγραφέας και πρωταγωνιστής είναι ο ίδιος άνθρωπος. Η τεχνική αυτή χαρίζει μια απίστευτη ζωντάνια στο κείμενο αφού ο αναγνώστης αισθάνεται την ειλικρίνεια των διαδραματιζόμενων περιστατικών πιο έντονη, εξαιτίας της αφήγησής τους από τον άνθρωπο που τα έζησε. Φυσικά, ο αφηγητής στην πραγματικότητα δεν είναι ο

πρωταγωνιστής αλλά κάποιος άλλος(ετεροδιηγητικός αφηγητής). Η αφήγηση είναι μεταγενέστερη των γεγονότων και παρουσιάζει σταθερή εστίαση σε ένα πρόσωπο και συγκεκριμένα στον Νίκο Σπάρταλη και τις περιπέτειές του. Ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει τα γεγονότα είναι χαρακτηριστικός αφού η αφήγηση τους γίνεται έτσι ώστε ο αναγνώστης να νομίζει ότι η στιγμή της αφήγησης συμπίπτει με τη στιγμή της δράσης. Συγκεκριμένα, αφηγείται τα γεγονότα λες και γίνονται τώρα και όχι σαν μια μορφή ανάμνησης. Αυτή η τεχνική εντείνει την αγωνία-αφού ο αναγνώστης δεν ξέρει εκ των προτέρων το τέλος- και παράλληλα ζει τα γεγονότα σε μια άλλη διάσταση.

Η ιστορία ξεκινά με την απελευθέρωση της Σμύρνης από τα ελληνικά στρατεύματα. Ο λαός της Σμύρνης παρουσιάζεται ανάστατος, ενθουσιασμένος και πολύ ευτυχισμένος για αυτή την εξέλιξη του πολέμου. Η σχέση των Ελλήνων της Σμύρνης με την Σμύρνη είναι πολύ ιδιαίτερη και χαρακτηρίζεται από αισθήματα λατρείας. Η Σμύρνη προκαλεί αισθήματα μητρικής αγάπης και η καταγωγή της θεωρείται θεική. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Νίκου « Πιστεύανε πως ήτανε η γενέτειρα του Ομήρου και πως του χάρισε την έμπνευση για τη Οδύσσειά του. Ήτανε γνωστό πως και κι οι Μούσες κουβεντιάζανε χαριτόβρυτα με τους ποιητές....Η ωραιότερη πόλη που υπάρχει κάτω από τον ήλιο, λέει ο φιλόσοφος Φιλόστρατος». Ο πρωταγωνιστής(Νίκος) διακατέχεται από συναισθήματα ευφορίας και ασφάλειας και να ονειρεύεται το

μέλλον του. Αντιθέτως, ο πατέρας του αμφιβάλλει για την μονιμότητα αυτής της κατάστασης και προοικονομεί την μελλοντική καταστροφή της Σμύρνης. Λέει χαρακτηριστικά:

« Άκουσέ με. Μέχρι τώρα τα είχαμε καλά με την Τουρκιά. Μόνο στον πόλεμο μας ριχτήκανε. Εμείς τους διαφεντεύουμε. Έτσι και γίνει πόλεμος, δε θα είμαστε πουθενά ασφαλισμένοι. Εμείς, οι ντόπιοι θα την πληρώσουμε».

Τα γεγονότα στη ζωή των ηρώων παρουσιάζονται παράλληλα με τα ιστορικά γεγονότα. Ο συγγραφέας δεν προβαίνει σε ανάλυση των αιτιών που οδήγησαν στην μικρασιατική καταστροφή αλλά περιορίζεται στην παράθεση κυρίως των συνθηκών που επικρατούν μετά την παρακμή των ελληνικών στρατευμάτων, την επιστράτευση των Ελλήνων και φυσικά του Νίκου. Περιγράφει τις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων στρατιωτών και τις προσπάθειες του Νίκου και των υπολοίπων για να επιβιώσουν από την αγριότητα του πολέμου « Στο λόχο μου δόθηκε η διαταγή κάποιο βράδυ να ενισχύσει την ασφάλεια της πόλης... Σε κάποιο απόμακρο σημείο οι Τούρκοι μας είχανε στήσει ενέδρα. Ο Γιάννης Μαυρουδής ήτανε δίπλα μου. Ήτανε πολύ καλός σκοπευτής. Πέσαμε πρηνηδόν. Βροχή οι σφαίρες» . Παράλληλα, ο ήρωάς μας αντιλαμβάνεται την σκληρή πραγματικότητα και αρχίζει να αμφιβάλλει για ποιο λόγο πολεμά « Γιατί πολεμώ, Για ποιον πολεμώ;» Έτσι, ενώ αρχικά ήταν ενθουσιασμένος που θα υπηρετούσε την πατρίδα του και θα μάχονταν για την εκπλήρωση του ονείρου της Μεγάλης Ιδέας , σταδιακά χάνει την αντίληψη που

είχε για αυτό το πόλεμο. Παραδέχεται ότι ο πόλεμος εξαγριώνει τους ανθρώπους και τους αλλάζει με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αναγνωρίζεις τον ίδιο σου τον εαυτό. Παρόλα αυτά δε φαίνεται να δικαιολογείται η στάση των Τούρκων απέναντι στους Έλληνες, η οποία παρουσιάζεται βάρβαρη και απολίτιστη. Ο συγγραφέας τονίζει σε όλο το βιβλίο την αγριότητα του τουρκικού λαού και κυρίως την τακτική τους στο βιασμό των γυναικών. Οι Τούρκοι σε όλο το αφήγημα παρουσιάζονται ως ένας λαός γεμάτος με μίσος, εχθρότητα και απέχθεια στους Έλληνες, οι οποίοι υποφέρουν τα πάνδεινα όταν ο ελληνικός στρατός ηττάται οικτρά στο Σαγγάριο. Η εκδίκηση των Τούρκων παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε και οι ταφόπετρες πλέον να χρησιμεύουν ως μέσο προφύλαξης. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα που υποδηλώνει την φρίκη που έζησαν τότε οι πρόσφυγες:

« Είδα έναν Τούρκο που είχε χτυπήσει έναν δικό μας. Δεν τον είχε αποτελειώσει. Εκείνος μισογερνότανε, εγώ δεν μπορούσα να κάνω τίποτα, γιατί τριγύρα ήτανε οι άλλοι. Αντί να τον ξαποστείλει με μια χαριστική, παίρνει ένα μαχαίρι κι άρχισε να του κόβει πρώτα τα αυτιά, μετά τη μύτη, του βγαλε τα μάτια και τα νύχια , με τέτοιο σαδισμό κι ευχαρίστηση που δεν είχα φανταστεί ποτέ μου. Από τότε έδωσα όρκο κάθε Τούρκος που τυχόν πέσει στα χέρια μου, να νοιώσει τα ίδια».

Η αγριότητα που περιγράφεται στο παραπάνω απόσπασμα υπάρχει σε πάρα πολλά σημεία του βιβλίου φανερώνοντας όμως όχι τις ίδιες τις αντιλήψεις του αφηγητή αλλά ανθρώπων που

συναναστρέφονται τον Νίκο. Όταν ο ίδιος ο πρωταγωνιστής αναφέρει τέτοια περιστατικά το κάνει με τρόπο παράθεσης ενός γεγονότος χωρίς εμπάθεια στον Τούρκικο λαό. Αντιθέτως η άποψη του αφηγητή και κατ'επέκτασιν του πρωταγωνιστή είναι διαλακτική και χαρακτηρίζεται από μια τάση δικαιολόγησης της βαρβαρότητας που επικρατεί. Συγκεκριμένα, αποδίδει ευθύνες στις ξένες μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες εποφθαλμιώντας τα πλούτη και την ομορφιά της Σμύρνης και υποκινούμενες από τα οικονομικά τους συμφέροντα, ουσιαστικά έσπειραν την διχόνοια μεταξύ των δύο λαών, οι οποίοι έως τότε ζούσαν ειρηνικά και ευτυχισμένα. Το απόσπασμα που ακολουθεί δικαιολογεί την παραπάνω άποψη:

« Σπείρανε τη ζήλια και την έχθρα ανάμεσα στους Χριστιανούς και τους Μωαμεθανούς, δηλαδή τους Έλληνες και τους Αρμένηδες απ' τη μια μεριά, τους Τούρκους από την άλλη, για να 'ναι εκείνοι οι κερδισμένοι στο τέλος.....».

Έτσι, σύμφωνα με την άποψη του αφηγητή την ευθύνη για την καταστροφή της Σμύρνης την έχει το ευρωπαϊκό λόμπι και όχι οι λαοί, οι οποίοι είναι απλώς τα πιόνια στην ευρωπαϊκή διπλωματική σκακιέρα.

Η εμφάνιση των υπολοίπων προσώπων της ιστορίας δηλαδή η οικογένεια του Νίκου Σπάρταλη περιορίζεται απλώς στην εκδήλωση ανησυχίας για τη ζωή του Νίκου και δε παρουσιάζεται να εκφέρει άποψη σχετικά με τους Τούρκους.

ΒΙΒΛΙΟ: ΚΑΙΡΟΣ ΓΙΑ ΘΑΥΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΑΚΡΙΒΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ, ΑΘΗΝΑ 2005

Με το βιβλίο *Καιρός για θαύματα* η ελληνική πεζογραφία συνεχίζει την παράδοση γύρω από το κορυφαίο ιστορικό γεγονός του 20^{ου} αιώνα, τη Μικρασιατική καταστροφή, με καινούργια τώρα διάθεση και οπτική: πως βίωσαν τον πόλεμο του 1922 οι ίδιοι οι Τούρκοι, αλλά και πως ο ένας λαός βλέπει τον άλλον ενόψει της ευρωπαϊκής «συναδέλφωσης». Η κατάληξη είναι πάντοτε το ίδιο βασανιστικό ερώτημα: Τούρκοι και Έλληνες είναι φίλοι πραγματικοί ή επειδή οι περιστάσεις τους έκαναν φίλους από ανάγκη και την κατάλληλη στιγμή έδειξαν τα πραγματικά τους αισθήματα;

Η υπόθεση του έργου έχει ως εξής: Ο Στέλιος, αρχαιολόγος και η αδερφή του Ζέφη, μια κοπέλα που μισεί τους Τούρκους και χωρισμένη με ένα παιδί, μαζί με τον ξάδελφό τους Ρίκο αποφασίζουν να επισκεφθούν το τόπο καταγωγής της προγιαγιάς τους Ζαφείρας, τη Σμύρνη και συγκεκριμένα την περιοχή των Βουρλών. Ο λόγος του ταξιδιού τους οφείλεται στην προτροπή της

αείμνηστης Ζαφείρας να ανακαλύψουν τον θησαυρό που κρύβεται στην αυλή του πατρικού της στα Βουρλά. Έτσι, οι τρεις τους ξεκινούν για το ταξίδι, ελπίζοντας ότι ο θησαυρός που γι' αυτόν μιλούσε η γιαγιά, θα τους κάνει πλούσιους. Φθάνοντας στο σπίτι ανακαλύπτουν το θησαυρό που δεν είναι τίποτα άλλο από κειμήλια της οικογένειας με συναισθηματική μόνο αξία. Η εξερεύνησή τους διακόπτεται απότομα όταν η τουρκική αστυνομία, έπειτα από καταγγελία των γειτόνων, τους συλλαμβάνει για καταπάτηση ξένης ιδιοκτησίας. Το μόνο που ο Στέλιος καταφέρει να κρύψει είναι ένα φθαρμένο ημερολόγιο. Γρήγορα, όμως θα αφεθούν ελεύθεροι χάρη στο Τούρκο γερο-Ιμπραήμ και στην εγγονή του Φεριντέ οι οποίοι κατάλαβαν το λάθος που έκαναν και τους κατήγγειλαν άδικα. Ο Στέλιος θα γυρίσει την επόμενη ημέρα στο πατρικό και θα πάρει το ημερολόγιο που πρόλαβε να κρύψει. Από εδώ και πέρα θα ξεκινήσει η φιλία των τριών Ελλήνων με τον Τούρκο και την εγγονή του με αποκορύφωμα την φιλοξενία τους στο τουρκικό σπίτι. Κατά τη διάρκεια της φιλοξενίας τους θα αποκαλυφθούν μυστικά και ψέματα καθώς και οι φιλικές σχέσεις που διατηρούσε η οικογένεια του Ιμπραήμ με την οικογένεια της γιαγιάς Ζαφείρας. Ο γέρος θα αποκαλύψει στην Ζέφη ότι η προγιαγιά της ήταν η αγαπημένη του και επρόκειτο να παντρευτούν λίγο πριν από την καταστροφή του 1922 αφού περίμενε το παιδί τους. Η Ζέφη είναι συγκλονισμένη αφού ανακαλύπτει ότι στο αίμα της κυλάει το μισητό τούρκικο αίμα. Παράλληλα, ο Στέλιος ανακαλύπτει ότι ο θησαυρός για τον οποίο

η Ζαφείρα μιλούσε δεν είναι τίποτα άλλο από ημερολόγια που κρατούσαν οι άντρες της οικογένειας και που μαρτυρούσαν τη συνεχή παρουσία του ελληνισμού στα χώματα της Ιωνίας, τις σχέσεις Ελλήνων – Τούρκων και τους φόβους που περνούσαν οι Έλληνες εξαιτίας των Τούρκων. Ταυτόχρονα, στο βιβλίο υπάρχει και άλλη μία κρυφή πρωταγωνίστρια, μια ουράνια φωνή που θυμάται τα χρόνια της προσφυγιάς μα και την ευτυχισμένη εποχή, όταν οι Ρωμιοί και οι Τούρκοι ήταν φίλοι. Αυτή η φωνή είναι της γιαγιάς Ζαφείρας που παρακολουθεί από τον ουρανό. Στο τέλος της περιπέτειας αυτής Έλληνες και Τούρκοι είναι πλέον μονιασμένοι. Η Ζέφη διαπιστώνει ότι η αγάπη δεν έχει σύνορα και συμφιλιώνεται με την έως τώρα εχθρική χώρα. Το τέλος βρίσκει τη Ζέφη να γίνεται νονά στο παιδί του ξαδέρφου της Ρίκου με την Φεριντέ, στο οποίο θα δώσει το όνομα του πεθαμένου προπάππου Ιμπραήμ – Αβραάμ, το Στέλιο να έχει κάνει οικογένεια και την ίδια να έχει σχέση με ένα πολύ μεγαλύτερο άντρα.

Το βιβλίο *Καιρός για θαύματα* αποτελεί μια πολύ σημαντική δημιουργία στο χώρο του ιστορικού μυθιστορήματος, αφού διαπραγματεύεται τις ελληνοτουρκικές σχέσεις αυτή τη φορά όχι μόνο από τη σκοπιά ενός Έλληνα πρόσφυγα αλλά παραθέτοντας ένα μεγάλο μέρος από τις αναμνήσεις ενός Τούρκου στρατιώτη. Δε περιορίζεται μόνο στην περιγραφή εφιαλτικών σκηνών βιαιοπραγίας που υπέστησαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας από τους Τούρκους όπως κάνουν άλλα μυθιστορήματα αλλά προσπαθεί να προσεγγίσει το μικρασιατικό ζήτημα παίρνοντας

υπόψη και τις άσχημες στιγμές που βίωσαν οι Τούρκοι εξαιτίας του πολέμου. Συγκεκριμένα, στο ημερολόγιο που ανακάλυψε ο Στέλιος υπάρχουν αρκετά σημεία, τα οποία αναφέρονται στην κατάσταση που επικρατούσε μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων από την εποχή της επανάστασης έως και την ημέρα που πυρπολήθηκε η Σμύρνη. Ο αφηγητής επιλέγει, μέσω των ημερολογίων που συνέταξαν οι άνδρες της οικογένειας Βενιέρη να παραθέσει ιστορικά ντοκουμέντα εκείνης της εποχής και να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν οι σχέσεις των δύο λαών, ανάλογα με τις πολιτικές εξελίξεις. Οι συντάκτες των ημερολογίων είναι τρεις και συγκεκριμένα ο Σάββας Βενιέρης προπάππους της Ζαφείρας, ο Ιωάννης Βενιέρης παππούς της Ζαφείρας και ο Λουκάς Βενιέρης πατέρας της Ζαφείρας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αφηγητής στα σημεία που παρεμβάλλονται τα ημερολόγια αναφέρεται σχεδόν αποκλειστικά στα γεγονότα που χαρακτήριζαν την ζωή των Ελλήνων και στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν εξαιτίας της άσχημης και επιθετικής συμπεριφοράς που επιδείκνυαν κατά καιρούς οι Τούρκοι.

Ειδικότερα, καθένας απ' τους συντάκτες του ημερολογίου παρουσιάζει τις χαρακτηριστικότερες τούρκικες αντιδράσεις όσον αφορά τη χρονική περίοδο του 1821, την περίοδο όπου κατακτήθηκαν η Θεσσαλία και άλλες ελληνικές περιοχές το 1880, και τέλος την περίοδο του Α Παγκοσμίου πολέμου με αποκορύφωμα την μικρασιατική καταστροφή του 1922. Και οι τρεις συγγενείς παρουσιάζουν τους Τούρκους γενικά ως ένα

αμόρφωτο λαό που δεν έχανε ευκαιρία να συγκρούεται με το ελληνικό στοιχείο προκαλώντας θανάτους και ταπεινώσεις, όποτε οι συνθήκες το επέτρεπαν και συγκεκριμένα όταν βρίσκονταν σε εξέλιξη οι επαναστατικές ενέργειες στην Ελλάδα για την απελευθέρωση. Διαβάζοντας τα τρία κείμενα - ημερολόγια παρατηρούμε ότι ο αφηγητής δεν έχει σκοπό να δικαιολογήσει τους Τούρκους για τις ενέργειές τους καθώς ούτε να προσπαθήσει καν να ερμηνεύσει και να εντοπίσει τα αίτια αυτής της συμπεριφοράς. Με αυτό τον τρόπο ο αφηγητής παραθέτει τα γεγονότα με απλό τρόπο, χωρίς να προβαίνει σε αφορισμούς και απόλυτες δηλώσεις, ενώ παράλληλα με το τέχνασμα του ημερολογίου δίνει μια ιστορική βάση στα γεγονότα που εξιστορούνται. Το μόνο το οποίο απορρέει από την ανάγνωση των ημερολογίων είναι ότι οι Έλληνες είναι ανώτεροι από τους Τούρκους και ότι οι τελευταίοι είναι αμόρφωτοι και αγράμματοι.

Είναι χαρακτηριστική η φράση από το ημερολόγιο *«Η ανάγκη όπου με κινεί σε μια τέτοια αμάχη είναι ότι είμεθα Έλληνες διὰ παντός και αυτοῦνοι αγαρηνοί ἡγουν σκυλιά αμαρτωλά»*. Η ίδια οπτική γωνία συνεχίζεται και στα υπόλοιπα αποσπάσματα του ημερολογίου όπου οι Τούρκοι παρουσιάζονται ως ένας λαός αμόρφωτος, εύκολα υποκινούμενος από άλλους και ζηλόφθων, εξαιτίας της οικονομικής επικράτησης των χριστιανών στην Μικρά Ασία. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω φράση *« Ηγούμεθα βεβαίως οι Έλληνες . Δεν ετολμήσαμε να δείξωμε χαράν από τον φόβο των αντιποίνων. Ολημερίς εις το τσαρσί κραδαίνουν την*

*μάχαιραν και ωρύονται». Σε αρκετά σημεία του βιβλίου ο αφηγητής τονίζει την υπεροχή των Ελλήνων σε αντίθεση με την παρακμή των Τούρκων, οι οποίοι έπειτα από κάποια χρόνια πλέον αρκούνται να δουλεύουν για τα ελληνικά εδάφη, χωρίς να προκαλούν προβλήματα « *Ηρέμως πλέον διάγομε τον βίον και οι αλλόθρησκοι δεν φέρουν εις ημάς ουδέν πρόβλημα. Οι περισσότεροι εξ αυτών είναι πτωχοί και ζητούν εργασίαν από την δικήν μας δημογεροντίαν*».*

Για να καλύψει το κενό που δημιουργείται από την διαλλακτική στάση των συντακτών του ημερολογίου, ο αφηγητής επιλέγει τη Ζέφη, ως το χαρακτήρα, ο οποίος θα υιοθετεί μια καθαρά εχθρική στάση απέναντι στους Τούρκους. Έτσι, ενώ οι ίδιοι οι πρόγονοί της δεν φέρονται ρατσιστικά απέναντι στους ανθρώπους που ως ένα βαθμό ήταν υπαίτιοι για την τραγική εμπειρία που βίωσαν, αυτή, μια απόγονος που δε βίωσε άμεσα τον όλεθρο αυτό, είναι πιο αυστηρή. Η εχθρότητα της Ζέφης αντικατοπτρίζεται με ποικίλους τρόπους όπως με το να χαρακτηρίζει τους Τούρκους παλιότουρκους, τη θρησκεία τους παλιοθρησκεία και γενικά κοσμητικά επίθετα που δεν κολακεύουν την γειτονική χώρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το παρακάτω απόσπασμα:

« Βρε, βρε...Κοιτάξε τους...» διασκέδαζε η Ζέφη με το θέαμα. Παρακολουθούσε μαζί με τους άλλους, μα το δικό της μυαλό είχε καρφωθεί αλλού: Τι θα γίνονταν αυτά τα τουρκάκια όταν θα μεγάλωναν, τι μέλλον τους περίμενε; Υπήρχε άραγε περίπτωση να νιώσουν φιλία για τους Έλληνες ή θα γίνονταν και αυτά Γκρίζοι

Λύκοι;». Το παραπάνω απόσπασμα είναι ενδεικτικό της καχυποψίας που διακατείχε την Ζέφη για τον τούρκικο λαό. Είναι εύλογο να υποθέσουμε τα συναισθήματα που θα απέκτησε όταν έμαθε ότι ο προππάπους της ήταν Τούρκος. Στον αντίποδα του χαρακτήρα της Ζέφης βρίσκεται ο αδερφός της Στέλιος, ο οποίος είναι η αντίδραση στις αντιλήψεις της και ο άνθρωπος που αντιπροσωπεύει μια πιο διαλλακτική, φιλειρηνική, αντιρατσιστική και εξισορροπιστική στάση. Το παρακάτω απόσπασμα επιβεβαιώνει τον παραπάνω χαρακτηρισμό:

« Αν ξεγυμνώσεις έναν Τούρκο και έναν Έλληνα και τους βάλεις δίπλα - δίπλα, τη μόνη διαφορά που θα δεις ανάμεσά τους είναι ένα κομματάκι δέρμα που λείπει από το αντρικό όργανο του πρώτου.....Αλλά γιατί, ντε και καλά, προσπαθούμε να βρούμε τι χωρίζει τον έναν λαό από τον άλλο και όχι τι μπορεί να μας ενώσει;...» Τα λόγια του Στέλιου- έμμεσα ο ίδιος ο αφηγητής- δείχνουν μια διαφορετική οπτική που θα πρέπει να αποκτήσουν οι λαοί για να καταφέρουν την επιθυμητή συναδέλφωση. Έμμεσα ο αφηγητής, φανερώνει τις δικές του πεποιθήσεις για την αιώνια ελληνοτουρκική διαμάχη, η οποία φαίνεται μάταιη αφού κατά τη γνώμη του οι δύο λαοί είναι στην ουσία ίδιοι. Προσθέτει ότι είναι επικίνδυνο να προσπαθείς να αναλύσεις συμπεριφορές που εκδηλώνονται κατά τη διάρκεια του πολέμου αφού είναι πολλοί οι παράμετροι, οι οποίες πρέπει να εξεταστούν *« Ήταν αδικαιολόγητο το μίσος για τους χριστιανούς ή μήπως είχαν κι αυτοί κάποιον δικό τους να εκδικηθούν και τώρα έπαιρναν το αίμα*

τους πίσω; Αλλά που να βρεις το δίκιο σου στον πόλεμο; Και ποιος το έχει ακέραιο; Ποιον να πεις θύμα; Ποιον φταίχτη;» Τα παραπάνω λόγια είναι του αφηγητή και υποδηλώνουν καθαρά την στάση του και τις αντιλήψεις του για το μικρασιατικό θέμα. Ουσιαστικά, παραδέχεται ότι δε μπορεί να είναι δίκαια και αντικειμενική η διερεύνηση των αιτιών και των λόγων που οδηγούν σε απάνθρωπες ενέργειες γιατί ο πόλεμος είναι η βίωση μιας κατάστασης όπου κυριαρχείται το μίσος και οι ανεξέλεγκτες συναισθηματικές αντιδράσεις. Αξίζει να σημειωθεί, ότι και αυτός ο αφηγητής τονίζει τον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξαν οι συμμαχικές δυνάμεις όσον αφορά στην κατάληξη της μικρασιατικής τραγωδίας. Την ίδια περίπου άποψη έχει και ο Τούρκος γερο-Ιμπραήμ, ο οποίος παρουσιάζεται στο βιβλίο να έχει τόσο φιλικές και αγαπημένες σχέσεις με τους Έλληνες γειτόνους που τελικά συνάπτει σχέση με την μικρότερη κόρη της οικογένειας και είναι πρόθυμος να θυσιάσει ακόμα και τη ζωή του, προκειμένου να φυγαδεύσει και να προστατεύσει την οικογένειά της την τραγική ημέρα της 22^{ας} Αυγούστου 1922, ενάντια στους ομοεθνείς του. Ο Τούρκος αυτός ξεσηκώνεται κάποια στιγμή από την οικογένειά του με αφορμή την δολοφονία του θείου του από τους Έλληνες στρατιώτες και αρχικά κατατάσσεται στο στρατό ζητώντας εκδίκηση. Γρήγορα όμως διαπιστώνει την φρίκη του πολέμου και αναπολεί τις ευτυχισμένες στιγμές με τους συντοπίτες του και τους αγαπημένους του γείτονες, με αποτέλεσμα να γυρίσει πίσω και να αποφασίσει να προστατέψει

την οικογένεια της αγαπημένης του. Ο αφηγητής για άλλη μια φορά , τάσσεται κατά του πολέμου και υπέρ της συναδέλφωσης των δύο λαών, οι οποίοι είναι κατά βάθος πολύ αγαπημένοι και η εκάστοτε εξουσία είναι αυτή που προπαγανδίζει υπέρ των οικονομικών της συμφερόντων. Απόδειξη της φιλειρηνικής ιδεολογίας που έχει ο συγγραφέας αποτελεί άλλωστε και το τέλος της ιστορίας όπου αποκαλύπτεται η παράνομη σχέση μιας Ελληνίδας, της Ζαφείρας, και του Ιμπραήμ, ενός Τούρκου καθώς και ο γάμος του Ρίκου και της Φεριντέ. Σκοπός του συγγραφέα είναι να αποδείξει ότι η αγάπη – φιλική και ερωτική – δεν έχει σύνορα, ούτε και πολιτικές διαφορές.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό που έχει το παρόν μυθιστόρημα είναι ότι δεν αναλώνεται, όπως προανέφερα, σε ιστορικές αναζητήσεις και απόδοσης ευθυνών, αλλά τα ιστορικά του στοιχεία αναφέρονται κυρίως σε κάποια περιστατικά καθημερινά που αφορούν τους ήρωες και αποτελούν ντοκουμέντα της ζωής στο στρατόπεδο, τις κτηνώδεις πρακτικές των Τούρκων, τη κατάσταση που επικρατούσε πριν την καταστροφή αλλά και κατά τη διάρκεια και εκεί που αφιερώνονται ολόκληρες σελίδες είναι στην προσαρμογή των προσφύγων στην Ελλάδα. Τέλος, να αναφέρω ότι με τη χρήση του ημερολογίου ο συγγραφέας μας παρουσιάζει συνοπτικά τη ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από το 1821 έως το 1922.

Φυσικά, η αφήγηση είναι μεταγενέστερη της πραγματικής δράσης των περιγραφόμενων γεγονότων και ο αφηγητής δεν έχει

βιώσει τα γεγονότα που παρουσιάζει αφού γεννήθηκε το 1958. Πρόκειται για το λεγόμενο εξωδιηγητικό - ετεροδιηγητικό αφηγητή, ο οποίος διηγείται μια ιστορία στην οποία σε συμμετέχει.

Ε ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Η μελέτη των παραπάνω βιβλίων με οδήγησε στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, για την προσέγγιση του τραγικού αυτού γεγονότος, από τους συγγραφείς της γενιάς του 1930, τους μεταπολεμικούς και τους πιο σύγχρονους συγγραφείς. Τα κοινά στοιχεία είναι πολλά, αλλά υπάρχουν κάποιες ουσιαστικές λεπτομέρειες που τα διαφοροποιούν. Παρακάτω θα αναφερθώ διεξοδικά στις ομοιότητες και τις διαφορές τους, όσον αφορά την θεματολογία τους, την παρουσίαση των Τούρκων και των ξένων δυνάμεων, την πολιτική τους προσέγγιση στα γεγονότα, τα ιστορικά τεκμήρια που παραθέτουν και τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά.

Η κοινή βάση όλων των μυθιστορημάτων είναι φυσικά ο πόλεμος μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων και η τραγική του κατάληξη: η μικρασιατική καταστροφή του 1922. Οι Σωτηρίου, Δούκας, Βενέζης, Κονταξής και Δεληγιάννης έχουν ως βασικό πρωταγωνιστή ένα στρατιώτη που συμμετέχει στον πόλεμο. Αντιθέτως, οι Νενεδάκης και Ακρίβος τοποθετούν την ιστορία σε

μια άλλη βάση. Ο Νενεδάκης παρουσιάζει την μικρασιατική καταστροφή μέσα από τα μάτια των Ελλήνων και των Τούρκων της Κρήτης και ο Ακρίβος μέσα από τα μάτια ενός ανθρώπου της γενιάς μας. Τέλος, η Χρυσόχοου προβαίνει σε μια αναδρομή στο παρελθόν περιγράφοντας και τα καλά και τα άσχημα, χρησιμοποιώντας ως συνομιλήτρια της την προσωποποιημένη Σμύρνη. Όπως παρατηρούμε υπάρχει μια βασική λεπτομέρεια που θα πρέπει να επισημάνουμε: συγγραφείς, οποίοι βίωσαν τα γεγονότα, είτε ως αυτόπτες μάρτυρες, είτε ως ακροατές διαλέγουν να παρουσιάσουν το ιστορικό γεγονός στη βάση του, δηλαδή πως έγινε. Αντιθέτως, συγγραφείς οι οποίοι κινούνται σε ένα άλλο χώρο γύρω από την μικρασιατική καταστροφή αλλά όχι στην καρδιά της που είναι η εξιστόρηση των δεινών και των συνθηκών του πολέμου, είναι απλοί παρατηρητές που διάλεξαν το θέμα αυτό χωρίς την δικαιολογία της καταγωγής. Αν και δεν είναι όλα τα κείμενα ταυτόσημα ως προς την προσέγγιση, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: περιγράφουν όλα τις συνθήκες που επικρατούσαν στα λεγόμενα *αμελέ ταμπουρού* (τάγματα εργασίας). Προφανώς η παράθεσή τους γίνεται από όλους, λόγω της ιστορικής τους σημασίας. Άλλη μια ομοιότητα όλων των βιβλίων ανεξαιρέτως είναι, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο τουρκικός λαός. Συγκεκριμένα, υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής: το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, το οποίο παίζει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των σχέσεων με τους Έλληνες. Έτσι, ενώ πάντα επισημαίνεται η ύπαρξη μιας αδελφικής σχέσης και η ειρηνική

τους συνύπαρξη, η έλλειψη παιδείας των Τούρκων είναι ο λόγος για τον οποίο χειραγωγήθηκαν από τους ευρωπαίους, για την μεταστροφή των συναισθημάτων τους. Η άσχημη και άγρια συμπεριφορά τους τονίζεται σε όλα τα κείμενα, χωρίς ίχνος όμως μίσους ή εκδικητικότητας, αφού οι ίδιοι στην πραγματικότητα δεν είναι κακοί, αλλά απλώς αποτέλεσαν το εύκολο θύμα για τα ευρωπαϊκά παιχνίδια. Σε αυτό το σημείο υπάρχει άλλη μια ομοιότητα μεταξύ των κειμένων που είναι πολύ σημαντική. Όλοι οι συγγραφείς - εκτός από τον Δούκα και τον Βενέζη - υποστηρίζουν, ότι οι ευρωπαϊκές δυνάμεις ευθύνονται για την έκβαση του πολέμου και για τον ξεριζωμό των Ελλήνων από τα πάτρια εδάφη τους. Ολόκληρο το βιβλίο του Νενεδάκη πραγματεύεται αυτή την άποψη. Τέλος, όλα τα κείμενα αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα, που συνθέτουν την ατμόσφαιρα της εποχής και βοηθούν τον αναγνώστη να νιώσει την αμεσότητα και την ζωντάνια των γεγονότων και οι ήρωες επηρεάζονται άμεσα από αυτά, αφού είναι καθοριστικής σημασίας για την τροπή που θα πάρει η μετέπειτα ζωή τους (π.χ διάλυση γάμων, οικογένειες χάνονται για πάντα κ.α.).

Μια βασική διαφορά των κειμένων μεταξύ τους είναι οι πολιτικές προεκτάσεις που δίνουν στο θέμα. Οι πρώτες αποτυπώσεις αφορούσαν, όπως ήταν αναμενόμενο, το δράμα των Ελλήνων της Μικρασίας μετά την ήττα του 1922 και είχαν χαρακτήρα άμεσης μαρτυρίας, με τον συγγραφέα είτε να καταθέτει την προσωπική εμπειρία του, όπως στο *Νούμερο 31328*

του Ηλία Βενέζη (1931), είτε να καταγράφει την προφορική αφήγηση ενός άλλου, όπως στην *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* του Στρατή Δούκα (1929). Και τα δύο αυτά βιβλία εξιστορούν τις περιπέτειες Μικρασιατών Ελλήνων που αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους και κατόρθωσαν να επιβιώσουν από τις μαζικές σφαγές, τις εκτελέσεις, τις πράξεις αντεκδίκησης και τις κακουχίες. Απουσιάζει κάθε απόπειρα πολιτικής ερμηνείας των γεγονότων, απουσιάζει όμως και κάθε εθνικιστικό ή αντιτουρκικό αίσθημα.

Και οι δύο αυτές απουσίες εξηγούνται, ως έναν βαθμό, από το μούδιασμα που είχε καταλάβει την πανελλήνια συνείδηση μετά την, πολύ πρόσφατη ακόμα, καταστροφή του 1922. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στα κείμενα αυτά μιλούν Έλληνες που, όπως παραδέχονται επανειλημμένα στην αφήγησή τους, είχαν ζήσει ως τότε ειρηνικά με τους Τούρκους. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Στρατής Δούκας αφιερώνει το βιβλίο του «στα κοινά μαρτύρια των λαών», ενώ στο *Νούμερο 31328* του Ηλία Βενέζη υπάρχει μια σημαδιακή σκηνή. Ένας Τούρκος αξιωματικός επισκέπτεται στη φυλακή έναν Έλληνα γνωστό του που πρόκειται να εκτελεστεί, γιατί κατατάχτηκε στον ελληνικό στρατό και πήρε μέρος σε βιαιοπραγίες. Ο Τούρκος φέρεται στον Έλληνα με συγκρατημένη, λυπημένη φιλικότητα, φροντίζει μάλιστα για την οικογένειά του, που κρατείται κι αυτή. Κάποια στιγμή ρωτάει τον μελλοθάνατο: «Δε ζούσαμε καλά, Νικόλα;». Τότε εκείνος πέφτει στα πόδια του και τον ικετεύει να τους σώσει. Ο Τούρκος αξιωματικός τον

βοηθάει να σηκωθεί κι εκφράζει την άρνησή του με τα εξής λόγια: «Δεν πράξατε καλά, Νικόλα». Στην ασχολίαστη περιγραφή αυτής της σκηνής από τον συγγραφέα διαφαίνεται, ίσως, κάποιο αίσθημα ενοχής.

Οι νέες, και ακόμα καταστροφικότερες για την ίδια τη χώρα, εθνικές περιπέτειες της δεκαετίας του 1940 απώθησαν τη μικρασιατική εμπειρία από την πρώτη γραμμή της θεματολογίας των Ελλήνων συγγραφέων. Όχι όμως για πολύ καιρό. Τη δεκαετία του 1960 έρχεται ένα δεύτερο κύμα λογοτεχνικών κειμένων, κυρίως μυθιστορημάτων, που αναφέρονται σ' εκείνα τα συμβάντα. Και αυτά επίσης τα βιβλία είναι γραμμένα από συγγραφείς μικρασιατικής καταγωγής, της ίδιας μάλιστα γενιάς μ' εκείνους του πρώτου κύματος. Η ειρηνική συμβίωση με τους Τούρκους πριν από τη μικρασιατική εκστρατεία περιγράφεται με μεγαλύτερη έμφαση απ' ό, τι στα κείμενα της πρώτης φάσης. Αλλά η πιο ενδιαφέρουσα διαφορά είναι ότι τώρα επιχειρείται μια πολιτική ερμηνεία της καταστροφής του 1922.

Από τα μυθιστορήματα αυτής της δεύτερης περιόδου ξεχωρίζουν τα *Ματωμένα χώματα* της Διδώς Σωτηρίου (1962). Για τη Σωτηρίου, κύριοι υπαίτιοι της συμφοράς ήταν οι ξένοι: οι Γερμανοί, που ξεσήκωναν τους Τούρκους εναντίον των «γκιαούρηδων» στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, και στη συνέχεια οι Αγγλογάλλοι, που έσπρωξαν τον Βενιζέλο σε μια τυχοδιωκτική εκστρατεία – όλοι, εννοείται, για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Αυτή η ερμηνεία είναι απόλυτα

ευθυγραμμισμένη με την παραδοσιακή θέση της ελληνικής Αριστεράς για τον ρόλο της ξένης εξάρτησης σε ολόκληρη τη νεοελληνική ιστορία.

Και οι νεότεροι από τη Σωτηρίου συγγραφείς, προβαίνουν σε πολιτικές αναλύσεις για τα αίτια της καταστροφής. Σ' αυτά τα μυθιστορήματα, οι ήρωες είναι φανταστικοί αλλά κινούνται γύρω από μια αληθινή ιστορική πραγματικότητα. Η εικόνα που παρουσιάζουν είναι λιγότερο περιγραφική όσον αφορά την ζωή στη Μικρά Ασία, αλλά και του πολέμου. Είναι περισσότερο αναλυτικοί στις πολιτικές προεκτάσεις του θέματος, καθώς και στις συναισθηματικές επιπτώσεις στον ψυχισμό των ανθρώπων παρά στην διεξοδική περιγραφή των τραγικών καταστάσεων.

Σε αντίθεση με τη γενιά του 30 και με τους μεταπολεμικούς, οι σύγχρονοι συγγραφείς δεν χρησιμοποιούν τα γλωσσικά ιδιώματα της Μικράς Ασίας καθώς και τούρκικες λέξεις, αλλά χρησιμοποιούν την γλώσσα χωρίς να εμπλέκουν λέξεις που να φανερώνουν μικρασιατική καταγωγή. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί σχετίζεται με τη χρονική απόσταση και την καταγωγή των συγγραφέων. Οι νεότεροι συγγραφείς δεν είναι απαραίτητα πρόσφυγες ή μικρασιατικής καταγωγής, όπως οι παλαιότεροι, και ως εκ τούτου δεν γνωρίζουν αυτά τα ιδιώματα. Άλλωστε, η χρονική απόσταση που χωρίζει το χρόνο δράσης και το χρόνο συγγραφής είναι τόσο μεγάλος, που η χρήση των ιδιωμάτων δεν θα ταίριαζε για το σύγχρονο αναγνωστικό κοινό.

Εν κατακλείδι, αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι όλα τα εξεταζόμενα κείμενα, ανεξαιρέτως χρόνου συγγραφής και συγγραφέα, μεταδίδουν το ίδιο πανανθρώπινο μήνυμα συναδέλφωσης των λαών και προτρέπει στην ενεργοποίηση των λαών για διεκδίκηση των δικαιωμάτων του για ελευθερία και σωστές συνθήκες διαβίωσης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έχοντας αναλύσει τα κείμενα και το περιεχόμενό τους, μπορούμε να προβούμε στην διατύπωση της άποψης, για το ποιος είναι ο ορισμός που ταιριάζει περισσότερο στην πραγματικότητα. Κατά τη γνώμη μου ο ορισμός της Ντενίση είναι ο πιο κατάλληλος. Η Ντενίση ορίζει το ιστορικό μυθιστόρημα ως μυθιστόρημα το οποίο ως προς το χρόνο διαδραματίζεται μια με δύο γενιές πριν από αυτήν του συγγραφέα και προϋποθέτει ένα ρεαλιστικό γεωγραφικό και ιστορικό-πολιτιστικό περιβάλλον και περιλαμβάνει την παρουσίαση ενός τουλάχιστον ιστορικού προσώπου. Λαμβάνοντας ως σωστό τον ορισμό αυτό, πρέπει να δικαιολογήσουμε την παρουσία των βιβλίων των Βενέζη και Δούκα, ως μαρτυρίες-ντοκουμέντα της εποχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές ως τον Α παγκόσμιο πόλεμο, Τόμος Α, Εισαγωγή*, Αθήνα: Σοκόλη 1997
- 2) Παντελής Βουτουρής, *Ως εις καθρέπτην: Προτάσεις και υποθέσεις για την ελληνική πεζογραφία του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Νεφέλη, 1995
- 3) Σοφία Ντενίση, *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott*, Αθήνα: Καστανιώτη 1994
- 4) Απόστολος Σαχίνης, *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδη 1981
- 5) Χρήστος Κονταξής, *Κάποτε στη Σμύρνη*, Αθήνα: Πάυλος 2001
- 6) Ιφιγένεια Χρυσόχου, *Εδώ Σμύρνη...Εδώ Σμύρνη*, Αθήνα: Φιλιππότη 1985
- 7) Γιώργος Δεληγιάννης, *Η αιχμαλωσία, έξοδος από τη Σμύρνη*, Αθήνα: Ίδμων 1997
- 8) Κώστας Ακρίβος, *Καιρός για θαύματα*, Αθήνα: Κέδρος 2005
- 9) Στρατής Δούκας, *Η Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Αθήνα: Κέδρος 1929

- 10) Ηλίας Βενέζης, *Το νούμερο 31328*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας 1929
- 11) Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα Χώματα*, Αθήνα: Κέδρος 1962
- 12) Ανδρέας Νενεδάκης, *Οι Βουκέφαλοι*, Αθήνα: Κέδρος 1991
- 13) [www.to βήμα. gr](http://www.to-bhma.gr)
- 14) Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα: Νεφέλη 1996